

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Кафедра журналістики

Яковець Ангеліна Русланівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Інформаційне протистояння України пропаганді РФ

061 «Журналістика»

(шифр і назва спеціальності)

«Міжнародна журналістика»

(освітня програма)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Магістерська кваліфікаційна робота Яковець Ангеліни Русланівни містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий керівник:

Момот Неля Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент

Київ-2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОПАГАНДИ	8
1.1. Поняття та різновиди пропаганди	8
1.2. Особливості пропаганди авторитарних режимів правління	15
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РФ	25
2.1. Специфіка комунікаційних технологій у сфері інформаційного протистояння	25
2.2. Вплив пропаганди на український інформаційний простір та його наслідки	38
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	50
3.1. Нормативно-правові основи інформаційно-безпекової сфери	50
3.2. Методи та засоби протистояння інформаційному впливові РФ	58
3.3. Досвід провідних демократичних країн у боротьбі проти розповсюдження пропаганди	69
ВИСНОВКИ	82

ВСТУП

Актуальність теми дослідження не викликає сумніву, адже сьогодні засоби масової інформації – це основна зброя у веденні війн як складової інформаційного протистояння. Завдяки медіаресурсам цілком можливо маніпулювати суспільними настроями та прийняттям стратегічних рішень і таким чином змінювати кордони навіть не застосовуючи справжню зброю. Вести успішну і виграшну війну в сучасних реаліях можна володіючи низкою потужних засобів масової інформації.

Обґрунтованість вибору теми зумовлена трансформацією інформаційної сфери у стратегічний ресурс суспільства, від ефективного функціонування якого залежать як інформаційні потреби громадян, так і рівень захищеності національних інтересів держави. Інформаційна галузь покликана задовільняти потреби внутрішнього споживача у комунікації і захищати психологічне середовище від деструктивного впливу зовнішніх загроз, зберігання баз даних від протиправних посягань.

Проблема ведення інформаційних війн в ЗМІ є актуальною як ніколи і носить глобальний характер. В сучасному суспільстві такі терміни як: інформаційна війна, інформаційний тероризм, інформаційна та медіа агресія, інформаційна безпека, наразі у широкому вжитку і це свідчить не лише про взаємозв'язок медіаресурсів з конфліктами, маніпуляцією та пропагандою, але й про те, що у теперішніх збройних агресіях, інформаційна війна в інфо просторі стає навіть більш важливою, ніж прямий військовий напад.

Інформаційне суспільство сьогодні так чи інакше пов'язане з маніпуляціями та дезінформаціями, тому важливим аспектом розвитку сучасного соціуму, правової та політичної культури є інформаційна культура.

Сучасна інформаційна боротьба, проводиться в різноманітних формах, таких як: інформаційна кампанія, інформаційна операція, інформаційна акція, інформаційний удар та інформаційна атака. Дані заходи дозволяють досягнути запланованих результатів уникаючи використання традиційної зброї, мінімізувати втрати та руйнації.

По при те, що сьогодні рф веде повномасштабну агресивну війну проти нашої держави, цілеспрямована інформаційна війна, розпочалась задовго до вторгнення військ і продовжує вестись проти України російським телебаченням та іншими засобами пропаганди, таким чином агресивно налаштовуючи не тільки своє населення, але і впливаючи на суспільну думку населення нашої держави, створюючи життєво небезпечну загрозу національним інтересам України. Формуючи спотворену інформаційну картину світу, російські засоби масової інформації руйнують відносини між народами, розпалюють міжетнічну, расову, соціальну ворожнечу, пропагують війну і поширюють культ насильства.

Одним з найважливіших завдань української державності сьогодні є ефективне протистояння інформаційній агресії, а тому основним завданням є аналіз, вивчення та протидія основним методам та стратегіям, до яких вдаються російські медіа.

Додаткова актуальність дослідження зумовлена перебуванням України в умовах війни, за яких ефективне формування та впровадження сучасної політики безпеки, як на національному рівні, так і в ширшому регіональному та глобальному контекстах, неможливе без належного забезпечення інформаційної безпеки.

Аналіз досліджень і публікацій. Вплив інформаційно-психологічних чинників на формування ідеологічних цінностей у різних сферах життя людини наразі не є новою темою і чимало дослідників розкривають основні

механізми функціонування та дії пропаганди. Разом з тим, з розвитком інформаційних технологій з'являється багато сучасних і малодосліджених аспектів. Окрім того, в умовах повномасштабної війни в Україні залишається актуальним не лише виявлення таких механізмів інформаційного впливу але й використання засобів для їхньої протидії та поширення у суспільстві.

Вагомий внесок у дослідження даної проблематики зробили Андрієнко С., Боднарчук О.В., Бондаренко С. Ю, Васильєва Н. В., Волянський В.В., Горбань Ю.О., Дуцик Д., Заїка Т. П., Іващенко С., Кравчук М., Крупський І., Кудін С.В., Кузіна Є., Лабенко О. В., Левченко Л.О., Лизанчук В. Ліллекер Д., Макаренко Є.А., Максименко Ю.Є., Маркова М.В., Марков А.Р., Павлов Д. М., Пілат М. Є., Полторак В.А., Польська К., Почепцов Г. Г., Рибак І. В., Сащук Г. Стадник А. Г., Фомін І., Француз А.Й., Шалайський С., Шакур Н. В., Шевченко А.Є. та інші.

Метою дослідження є аналіз специфіки інформаційно-психологічних впливів та різновидів пропаганди авторитарних режимів правління, характеристик інформаційного протистояння між Україною та РФ, вплив російської пропаганди на український інформаційний простір, дослідження методів та засобів протистояння інформаційному впливу. Для виконання зазначеної мети в роботі поставлені такі конкретні завдання: дослідити поняття та різновиди пропаганди, з'ясувати особливості пропаганди авторитарних режимів правління, дослідити специфіку комунікаційних технологій у сфері інформаційного протистояння, виявити як впливає російська пропаганда на український інформаційний простір, проаналізувати методи та засоби протистояння інформаційному впливу, описати досвід провідних демократичних країн у боротьбі проти розповсюдження російської пропаганди.

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що формуються в умовах інформаційного протиборства України з деструктивними пропагандистськими практиками держави-агресора.

Предметом дослідження є теоретико-правові аспекти інформаційно-психологічного впливу пропаганди, особливості інформаційного протистояння між Україною та РФ, методи і засоби протистояння інформаційному впливові.

Методологічну основу дослідження складають методи наукового пізнання: діалектичний, метод аналізу та синтезу, формально-логічний, дедукційний, структурно-функціональний, комплексний. Історичний метод було використано для дослідження розвитку інформаційного протистояння. Загально-теоретичний метод був використаний для характеристик основних складових інформаційного протистояння України та Росії. Метод синтезу було використано для підведення підсумків кожного структурного елементу роботи і розроблення висновків.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені автором доктринальні положення можуть бути використані в процесі подальшого дослідження проблем інформаційного протистояння України пропаганді РФ. Викладені в магістерському дослідженні висновки можуть бути використані в:
– науково-дослідній діяльності – для розвитку наукового підґрунтя в сфері боротьби проти інформаційного впливу Росії та опрацювання проблемних питань в контексті практичного досвіду України в боротьбі проти інформаційної пропаганди;
– правотворчості та правозастосовній діяльності – з метою розробки конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства та вдосконалення судової практики діяльності державних органів у сфері боротьби з інформаційними елементами пропаганди;

– навчальному процесі – під викладання відповідних освітніх компонентів спрямованих на вивчення інформаційно-психологічних впливів пропагандистського режиму РФ та боротьби з ним.

Робота складається із вступу, трьох розділів, поділених на два підрозділи кожний, висновків та списку використаної літератури із 80 найменувань. Загальний обсяг роботи 94 сторінки.

Розділ 1.

Загальнотеоретичні основи дослідження пропаганди.

1.1. Поняття та різновиди пропаганди.

Пропаганда – це явище, яке виникло внаслідок появи класової нерівності у суспільстві і є найстарішою формою політичної комунікації та інформаційної війни. З історичним розвитком пропаганда не лише набула свого розвитку в сучасних суспільствах, людство сформувало цілу систему впливу на свідомість людей, яку сьогодні використовують авторитарні режими для досягнення своїх протиправних цілей. Згідно з трактуванням Д. Дж. Ліллекера пропаганда - це комунікація, яка розроблена однією соціальною групою з метою вплинути на думки, настанови та поведінку інших [25, с. 228].

Майкл Спруль характеризує пропаганду як роботу великих організацій або груп, спрямованих на одурманення громадськості для досягнення особливих інтересів шляхом нав'язування привабливих висновків, оформлених таким чином, щоб приховати переслідувану мету і брак вагомих підстав. [30]

Варто зазначити, що використання пропаганди як у зовнішній, так і у внутрішній політиці не призводить до виникнення прямої конфронтації між суб'єктами. І загалом мирні відносини між ворогуючими сторонами можна цілком зберігати. Звісно, це може виступати певною перевагою, адже втрати порівняно з військовою агресією значно менші. Проте, інформаційно-психологічний вплив як форма експансії, небезпечний тим, що ворог маніпулює свідомістю великої кількості людей при цьому не розкриваючи своєї істинної суті. Такий вплив може не розглядатись як вплив загалом і більшість людей можуть залишатись впевненими в тому, що дійшли до

конкретних висновків самостійно, навіть не підозрюючи, що їхня свідомість зазнала стороннього втручання.

Термін «пропаганда» походить від лат. *propago* — «поширюю». Поширення інформації про достовірні факти та події з метою інформування громадськості не вважається пропагандою, адже пропаганда - це прихований вплив на свідомість людини та суспільства та насадження тієї точки зору та позиції, яка є бажаною з боку зацікавлених суб'єктів. Як правило, пропаганда є найбільш застосовуваною і затребуваною в умовах тоталітарних та авторитарних режимів. Історично найбільш показовими прикладами масштабної пропаганди були нацистський режим у Німеччині та пропаганда в радянському союзі. Сьогодні яскравим прикладом слугує інформаційні наративи та політика росії в цілому.

Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції «Заходи, які необхідно вжити проти сприяння та розпалювання війни» непрямо тлумачить термін «пропаганда війни» та зазначає, що «засуджує будь-яку форму пропаганди війни», має мету або здатність загрожувати миру або заохочувати війну, порушувати мир або брати участь в акті агресії». Організація Об'єднаних Націй виходить із того, що пропаганда війни має на меті формування загроз миру, його підрив або ініціювання акту агресії та здатна набувати різноманітних форм прояву [55].

Пропаганду слід розглядати як сукупність цілеспрямованих інтенсивних комунікативних впливів, спрямованих на формування або зміну моделей поведінки визначеної аудиторії.

Можна цілком погодитись із твердженням В. Полторака стосовно того, що відмінність пропаганди від інших інформаційно-комунікативних процесів – в інтерпретаційному та емоційно забарвленому характері відомостей, які містяться в пропагандистському повідомленні [36, с. 202].

Як правило, повідомлення, яке має характер пропаганди, містить: сповіщення, оцінювання та виклик. Хоча наявність останньої складової не є обов'язковим. Виклик спрямовується на об'єднання людей навколо конкретної ідеї чи певного бачення подій чи підходу до вирішення конкретної проблеми і практично завжди містить вказівку на те, що саме очікується від адресатів повідомлення. Інколи пропагандистський меседж спрямовується на те, щоб згуртувати людей для виконання певних дій або для зміни настроїв чи переконань суб'єктів.

Інформаційне повідомлення також може мати ефект пропаганди, якщо подана інформація відредагована з конкретною метою. Скажімо, відкоректована та подана частково з акцентом саме на тих елементах, які є бажаними в конкретному випадку.

Пропаганду умовно можна охарактеризувати як скоординований і керований комплекс штучно сконструйованих комунікативних впливів, спрямованих на цільові аудиторії шляхом використання когнітивних та емоційних механізмів спрощення сприйняття.

Пропаганда є багатогранним явищем і характеризується різноманітністю своїх форм і проявів. З метою їх характеристики, можемо виділити певні критерії для класифікації пропаганди. Скажімо, залежно від спрямування інформації, ми можемо виділити як зовнішню, так і внутрішню пропаганду. Внутрішня пропаганда може бути спрямована на залякування, нав'язування конкретних, бажаних тому чи іншому суб'єкту, точок зору та ідей, ізоляція суспільства, ліквідація незалежних ЗМІ. Зовнішня пропаганда характеризується, як правило, поміркованістю та прихованістю і адресується іншим суб'єктам міжнародного права з ціллю утворення лояльних об'єднань приховування чи спотворення його реальних цілей та дій.

В залежності від змісту та специфіки інформації пропаганда може бути соціологічною, маніпулятивною, консолідаційною, націоналістичною, психологічною та ін. Проте, в контексті ведення інформаційної війни, важливого значення набуває характеристика пропаганди з точки зору рівня інформаційного поширення в суспільстві, передачі адресатам, впливу на масові свідомість. Визначальною ознакою пропаганди є чітка спрямованість і відвертість її цілей, що відмежовує її від інших форм, методів і технологій впливу на масову свідомість та громадську думку. Водночас це зумовлює потребу в «маскуванні» пропагандистського впливу, аби він сприймався адресатом без внутрішнього спротиву та з належним рівнем довіри.

Пропаганду можна класифікувати за сферами діяльності та призначенням. Зокрема, до інтелектуально-освітньої належать наукова та освітня пропаганда; до культурно-соціальної — культурна, соціальна, популяризація художніх творів та громадські ініціативи; у політичній та військовій сферах виділяють політичну та військову пропаганду; релігійну та ідеологічну сферу представляє релігійна пропаганда; економічну та екологічну — економічна й екологічна пропаганда; а сферу здоров'я та спорту охоплюють пропаганда здорового способу життя та спортивна пропаганда.

У сучасному світі пропаганду зазвичай класифікують за її цілями та способами впливу на аудиторію. Так, чорна пропаганда приховує справжнє джерело інформації, подаючи інше як «першоджерело», тоді як сіра пропаганда поширює відомості без зазначення конкретного автора чи джерела. Позитивна пропаганда спрямована на зміцнення соціальної злагоди та виховання громадян відповідно до сучасних цінностей для розвитку суспільства, при цьому не має на меті маніпулювання людьми. Негативна пропаганда, навпаки, асоціюється з традиційним розумінням пропаганди та передбачає вплив, що переслідує деструктивні або маніпулятивні цілі. На

думку В. Лизанчука, завдання пропаганди полягає у розпалюванні соціальної ворожнечі, розпалюванні соціального конфлікту, загостренні протиріч в суспільстві, пробудженні елементарних інстинктів людей [24, с. 21]. Пропаганда в тоталітарних державах виступає інструментом жорсткого контролю над громадянами, тоді як у воєнних умовах її функція розширюється до дезінформації населення противника та його мобілізації до військових формувань.

У демократичних країнах політична пропаганда набуває більш структурованих і різноманітних форм, що відображають баланс між етичними нормами та необхідністю впливу на громадську думку. Так, за морально-етичними ознаками вона поділяється на «чорну», «сіру» та «білу» пропаганду, що визначає допустимі межі відвертості та маніпуляції. За суб'єктом впливу можна виділити державну, партійну та громадську пропаганду, що демонструє різні рівні організації та легітимності. За об'єктом впливу пропаганда спрямовується як на внутрішню, так і на зовнішню аудиторію, відображаючи стратегічні інтереси держави. Водночас демократична пропаганда використовує широкий спектр засобів — від агітації та переконання до маніпуляції, формування міфів і стереотипів, — що дозволяє не лише поширювати інформацію, а й формувати соціальні установки та політичну культуру, зберігаючи при цьому певний рівень прозорості та довіри у суспільстві.

Серед основних форм пропагандистського впливу можна виділити кілька ключових категорій. Пряма пропаганда передбачає відкриту й безпосередню комунікацію з аудиторією з метою формування певних поглядів або поведінки. Джинса характеризується прихованим замовним контентом, що маскується під незалежні матеріали в медіа. Пабліситі (publicity) полягає у створенні та поширенні інформаційних повідомлень для формування

позитивного іміджу певних суб'єктів або ідей. Нарешті, пропаганда 2.0 відображає сучасні цифрові методи впливу, які використовують онлайн-платформи та соціальні мережі для масового розповсюдження інформації та маніпуляції громадською думкою.

Пряма пропаганда передбачає безпосереднє донесення інформації до аудиторії з метою формування довірливого сприйняття її змісту. У свою чергу, «джинса» являє собою замовлений матеріал, спрямований на створення контрольованих інформаційних приводів в інтересах конкретних суб'єктів [33, с. 369]. Такі матеріали зазвичай позитивно забарвлені і не маркуються як реклама, що дозволяє їм органічно інтегруватися у медіа-простір та сприйматися читачами як незалежні оцінки або авторська позиція редакції, підвищуючи довіру аудиторії порівняно з відкритою рекламою. Додатково ефективність «джинси» підсилюється практичною відсутністю контролю, оскільки винагорода журналісту чи експерту за позитивне висвітлення може надаватися не лише в грошовій формі, а й як взаємні послуги, що усуває етичні та податкові обмеження та робить зауваження щодо неупередженості матеріалів доволі умовними.

Термін «паблісіті» позначає інформаційні практики, спрямовані на підвищення популярності та суспільного визнання діяльності окремих осіб або організацій, а також на створення інформаційних приводів для привернення уваги громадськості до товарів, послуг або політичних ініціатив [63, с. 277]. На відміну від прямих рекламних методів, паблісіті ґрунтується на інформації з незалежних джерел, що має новинну цінність і розміщується у медіа без оплати з боку джерела повідомлення. Така неконтрольована форма поширення інформації робить її особливо ефективним інструментом впливу на громадську думку, оскільки сприймається аудиторією як об'єктивна та

достовірна, а отже, підвищує довіру до контенту та формує позитивне ставлення до об'єкта комунікації.

Пропаганда 2.0 – це так звана «м'яка» пропаганда. Із самого початку методи, подібні до тих, що сьогодні називають пропагандою 2.0, використовувалися у сфері літератури, мистецтва, кіно та телесеріалів. Сучасна пропаганда 2.0 відзначається тим, що її ідеологічна спрямованість залишається прихованою для аудиторії. Якщо раніше такі прийоми були обмежені культурними та художніми платформами, то сьогодні вони активно застосовуються й у медійному просторі, зокрема в новинних повідомленнях. Тобто, «пропаганда 2.0.» реалізується за допомогою різних сфер від архітектури, музики, спорту до образу, стилю одягу та зачіски.

Пропаганда функціонує через засоби масової комунікації і проявляється як цілеспрямований спонукальний вплив на аудиторію, реалізований через методи психологічного навіювання. Процес пропаганди включає низку взаємопов'язаних елементів: суб'єкта, який являє собою соціальну групу або організацію, що відстоює власні інтереси через пропаганду; зміст, який відображає стратегічні цілі та комунікаційне послання; форми та методи впливу; засоби та джерела поширення, зокрема радіо, телебачення, пресу та цифрові платформи; а також об'єкт, тобто цільову аудиторію або соціальну спільноту, на яку спрямований вплив. Особливе значення в цьому процесі мають соціальні інтереси суб'єкта пропаганди та їхнє співвідношення з інтересами суспільства загалом і конкретних груп: саме вони визначають зміст інформаційного повідомлення та обирають оптимальні форми, методи і засоби його донесення. Таким чином, пропаганда постає не лише як механізм передачі інформації, а як цілеспрямована соціально-психологічна діяльність, ефективність якої залежить від відповідності стратегічних цілей суб'єкта і очікувань цільової аудиторії.

В даному контексті найбільш небезпечною є пропаганда спрямована на свідомість підростаючого покоління. Діти є найбільш вразливими членами суспільства, з огляду на психо-емоційну незрілість. Окрім того, дані інформаційні впливи мають довгостроковий ефект, так як їх наслідки мають вплив на майбутнє. Тому їх цілком можливо розглядати не лише з позиції безпеки неповнолітнього, а у якості виклику для усієї національної безпеки держави.

1.2. Особливості пропаганди авторитарних режимів правління.

Найважливішими факторами морального впливу на процес соціально-економічних реформ виступають такі інститутати, як освіта, наука, культура, а також ЗМІ. Роль ЗМІ в політичних державних процесах в період демократичних трансформацій важко переоцінити. У сучасному суспільстві засоби масової інформації виконують ключову роль у передаванні основного обсягу інформації, яка формує масову, групову та індивідуальну свідомість громадян. Водночас вони істотно впливають на політичну поведінку людей, визначаючи їхнє сприйняття подій, оцінку політичних процесів і прийняття рішень у громадському та приватному житті. Через ЗМІ відбувається не лише інформування, а й соціалізація та комунікаційне регулювання суспільної думки, що робить їх важливим інструментом впливу на політичні орієнтири та соціальні установки різних груп населення.

Висновки щодо характеру влади та рівня демократії можна робити з огляду на рівень незалежності ЗМІ, їх самостійності та активної участі в політичному житті держави. У сучасній політичній комунікації засоби масової інформації виконують багатоаспектну роль, безпосередньо впливаючи на формування громадської думки та політичної поведінки. Вони виступають

ключовим агентом виробництва та розповсюдження політичної культури, сприяючи стандартизації цінностей, уніфікації поглядів і формуванню спільних поведінкових орієнтирів серед населення. Одночасно ЗМІ розширюють можливості громадян для реальної участі у політичному процесі, виконуючи політико-інтеграційну функцію, яка полягає у формуванні сприйняття панівних ідеалів, цінностей та установок. Завдяки своєму впливу на духовне життя суспільства та здатності моделювати масові настрої, ЗМІ можуть спрямовувати громадську думку на підтримку певних політичних рішень або дій. У контексті ліберально-демократичних режимів вони одночасно виконують роль захисника суспільних інтересів, здійснюючи контрольну функцію та виступаючи як «четверта влада», що регулює діяльність політичних інститутів та сприяє підзвітності влади перед громадянами. Таким чином, кожна з функцій ЗМІ є тісно пов'язаною з механізмами впливу на свідомість та поведінку людей, інтегруючи інформаційні, соціальні та психологічні чинники у процес політичної соціалізації.

Авторитарні політичні режими мають на меті забезпечити слухняність та керованість електорату шляхом встановлення контролю в сфері поширення інформації, маніпулювання інформацією та розповсюдження пропаганди. При авторитарному чи тоталітарному режимі, будь яка інформаційна діяльність спрямована на обслуговування потреб влади.

В умовах авторитарної держави влада здійснює ретельний відбір інформаційних потоків, що надходять через засоби масової інформації, використовуючи механізми політико-ідеологічної цензури та застосовуючи обмежені репресивні заходи щодо журналістів. Такі практики передбачають блокування доступу опозиційних голосів до ефірів телевізійних каналів, посилений контроль над діяльністю журналістів, які критикують уряд, а також

систематичне обмеження творчої свободи працівників медіа [64]. Ці методи впливу не лише регламентують інформаційний простір, а й формують політичну свідомість населення, обмежуючи доступ до альтернативних джерел інформації та спрямовуючи громадську думку у вигідне для влади русло. У результаті суспільство піддається цілеспрямованій соціально-психологічній інженерії, яка зміцнює домінуючі ідеологічні наративи та мінімізує простір для критичного мислення та політичного плюралізму.

За авторитарної моделі правління контроль держави охоплює не лише політичні та соціальні процеси, а й світогляд громадян, що безпосередньо позначається на функціонуванні преси. У таких умовах діяльність медіа має відповідати завданню підтримки існуючої влади та стабільності встановленого порядку, а матеріали не можуть містити критики панівних політичних або моральних цінностей. Стеження за цим здійснюється через цензуру, а будь-які прояви критики влади здатні кваліфікуватися як кримінальні порушення. Журналісти втрачають незалежність навіть усередині професійних організацій, що зумовлює значне обмеження свободи слова та формування громадської думки. Такий механізм контролю суттєво впливає на політичну свідомість населення, обмежуючи доступ до альтернативних джерел інформації та сприяючи консолідації домінуючих ідеологічних наративів у суспільстві.

Сьогодні політична пропаганда активно розвивається і широко застосовує сучасні ресурси і можливості, проте успішність політичної також має пряму залежність від політичної свідомості і політичної, правової та загальної культури суспільства.

Основною характеристикою авторитарної пропаганди є суворе підпорядкування інформаційних джерел ідеологічним цілям та завданням пропаганди. Населення отримує виключно відфільтровану інформацію, що

відповідає інтересам панівних суб'єктів влади. Уже у другій половині ХХ століття канадський дослідник М. Маклюен прогнозував, що завдяки зростанню впливу глобального телебачення майбутнім правителям не буде необхідності застосовувати репресивні заходи у разі невдоволення або заворушень серед населення — достатньо буде змінювати програмний контент телевізійних каналів. Американський професор Ніл Постмен, у свою чергу, висловлював думку, що сучасне телебачення здатне замінити цензуру: його гіпертрофовані розважальні можливості відволікають маси та зменшують інтерес до інформації, яка не здатна розважити чи викликати емоційну реакцію. Такий підхід демонструє, що контроль над масовою свідомістю у сучасних умовах може здійснюватися не лише через пряме цензурування, а й через маніпулювання увагою та культурними практиками споживання медіаконтенту [15].

Пропагандистський вплив у сучасному медіапросторі часто здійснюється таким чином, що аудиторія не завжди усвідомлює його присутність, оскільки інформація подається під виглядом об'єктивних новин або інтегрується в розважальний контент на цифрових платформах. Одним із ключових механізмів маніпуляції є формування та нав'язування спрощених стереотипів і стандартних образів, які структурують уявлення людей про соціальну та політичну реальність і слугують орієнтиром для оцінки конкретних подій чи явищ. Залежно від цілей пропагандиста такі стереотипи можуть викликати позитивні або негативні емоційні реакції. Якщо у ХХ столітті найбільш поширеними були поняття «імперіалізм», «нацизм», «комунізм», «ворог» або «дисидент» [2, с. 52], то у ХХІ столітті подібні стереотипи активно конструюються через соціальні мережі та онлайн-медіа, формуючи політичні наративи та емоційні орієнтири аудиторії. Цифрові платформи дозволяють не лише масово поширювати такі образи, а й

адаптувати їх під конкретні групи користувачів, підсилюючи ефект емоційного впливу та маніпуляції громадською свідомістю.

Важливим аспектом пропаганди при авторитарних режимах правління є створення образу зовнішнього ворога для відволікання уваги незадоволених громадян від проявів неефективності державної політики. Саме таку маніпуляцію ми можемо спостерігати у ЗМІ російської федерації. Окрім того, у недемократичних суспільствах образ зовнішнього ворога часто доповнюється конструюванням внутрішнього ворога, який нібито загрожує єдності колективного «ми» та підриває соціальну консолідацію. Цей механізм дозволяє державі або панівним групам зміцнювати контроль над населенням, відволікаючи увагу від внутрішніх проблем і неефективності політики. Водночас внутрішній ворог слугує інструментом психологічного впливу: через страх і підозру суспільство мобілізується навколо домінуючих ідеологічних наративів, а критичне мислення й здатність до незалежної оцінки політичних процесів значно зменшуються. Таким чином, подвійний образ ворога — зовнішнього й внутрішнього — є ефективним засобом пропаганди, який формує емоційні та когнітивні орієнтири громадян, підтримуючи стабільність авторитарного контролю та консолідацію влади.

Такі образи зовнішнього та внутрішнього ворога активно використовувались за часів радянського союзу. Зокрема, з образом західного суспільства, що переживає соціально-політичну деградацію, який асоціювався із протистоянням багатих та бідних, картина світу набувала поляризованого характеру. З цією метою використовувались всі засоби ідеологічної пропаганди, в тому числі зовнішній ворог формувався в суспільній свідомості молоді та дітей за допомогою кінофільмів та мультфільмів.

Конструювання образу зовнішнього ворога набуває особливої важливості для тоталітарних держав у контексті зовнішніх конфліктів або

воєнних дій. Адже за таких обставин надзвичайно легко сформувати крайнє негативний та примітивний образ противника. Довоєнні стереотипи держав чи народів-противників рідко бувають крайньо негативними для ведення війни і тому потребують втручань для формування саме такого ворожого образу в короткий термін і для усіх категорій населення.

Створення персонажу зовнішнього ворога в тоталітарних державах, як правило, має за мету зберегти правлячий режим. Інформаційно-пропагандистська система авторитарних держав відіграє визначальну роль у формуванні у суспільства образу зовнішнього ворога, який стає ключовим елементом консолідації політичної влади та мобілізації населення. Для сучасних авторитарних режимів, таких як Росія, Північна Корея та Іран, зовнішніми ворогами зазвичай виступають США та їхні союзники. Механізми пропагандистського впливу у цих країнах охоплюють декілька взаємопов'язаних стратегій:

1. Маніпуляція масовою свідомістю через переконання в легітимності політики режиму, лідера або партії. Це досягається шляхом регулярного повторення певних вербальних конструкцій, навіювання та спотворення інформації, що сприяє створенню у населення відчуття правильної та необхідної політики влади.
2. Масове поширення недостовірної інформації, включно з вигаданням неіснуючих подій, що запозичує методики Й. Гебельса та радянських пропагандистських структур, підсилюючи ілюзію зовнішніх загроз.
3. Контроль над альтернативними джерелами інформації, що обмежує доступ громадян до незалежного контенту та критичного аналізу політичних процесів.

4. Використання агентів впливу за межами держави, спрямоване на формування позитивного сприйняття політики режиму серед населення інших країн.
5. Створення шпигунських мереж, що збирають інформацію для дискредитації зовнішніх противників у міжнародній спільноті.
6. Підкуп політичних та бізнесових діячів, які через закордонні медіа поширюють інформацію, що відповідає інтересам авторитарного режиму [34].

Добре сконструйований образ зовнішнього ворога має значну психологічну потужність. Він базується на страху та формуванні уявлення про глобальну загрозу, що становить небезпеку не лише для держави, а й для кожного індивіда. Через проникнення в масову свідомість та емоційне насичення цей образ ефективно консолідує громадські, політичні та економічні ресурси, зміцнюючи контроль влади. Часто для підкріплення реальності загрози та підвищення переконливості пропаганди авторитарні режими ініціюють або експлуатують штучно створені міжнародні конфлікти та кризи, що слугують доказом існування зовнішнього ворога та мобілізації суспільства [23, с. 75–77].

За умови авторитарної системи преса прислуговує владі і повністю від неї залежить. Держава повністю контролює і здійснює цензуру в сфері ЗМІ, створює офіційні видання, які транслюють ту інформацію, яка вигідна уряду, офіційно контролює приватні видавництва, а також впроваджує кримінальну відповідальність за порушення, в контексті поширення небажаної владі інформації. Це може призвести як до припинення діяльності того чи іншого видання, так і до тюремного ув'язнення автора чи видавця.

Яскравим прикладом тотального контролю інформації в Інтернеті є Китай, де у Пекіні функціонує спеціалізований офіс управління Інтернет-пропагандою. Працівники цього підрозділу, переважно молоді фахівці, здійснюють цілодобовий моніторинг веб-сайтів та онлайн-контенту. У разі виявлення матеріалів, що не відповідають офіційним державним версіям, редакціям надсилаються вимоги про видалення інформації, блокування коментарів користувачів та застосування інших обмежувальних заходів.

Такий системний контроль демонструє організований характер цензурної політики та її інтеграцію в щоденну роботу цифрових медіа, перетворюючи Інтернет на інструмент формування та підтримки офіційних наративів. Внаслідок цього громадська свідомість піддається цілеспрямованому впливу: населення отримує лише відфільтровану інформацію, що відповідає політичним інтересам держави, а альтернативні джерела та критичні оцінки фактично відсутні або обмежені. Такий підхід не лише обмежує свободу слова, а й формує когнітивні та емоційні орієнтири користувачів, сприяючи стабільності владних структур і контролю над політичною поведінкою суспільства.

Висновки до розділу 1

Будь-яка пропаганда має на меті цілеспрямований вплив на систему ідеологічних, соціальних та політичних відносин у суспільстві. Вона реалізується як через створення нових форм взаємодії та соціальних практик, так і через посилення або ослаблення вже існуючих зв'язків між індивідами, групами та державними інститутами. Такий вплив дозволяє змінювати структуру суспільної свідомості, формувати певні установки та цінності, які підтримують домінуючі політичні або ідеологічні наративи. У результаті пропаганда стає механізмом перетворення соціальних та політичних процесів, забезпечуючи контроль над поведінкою громадян і формування сприятливих для влади умов у суспільстві. Пропаганда завжди націлена на зміну поведінки аудиторії, в якій зацікавлений її замовник.

В сучасних умовах інформаційних війн об'єктами впливу є ціннісні орієнтири суспільства та національний менталітет. Тому завдання щодо гарантування інформаційної безпеки індивіда та суспільства має комплексний характер і вимагає багатопланових та системних заходів.

ЗМІ в умовах авторитарних режимів часто обмежені в свободі щодо подачі новин та вираженні різнопланових точок зору. В результаті чого скорочуються можливості для політичного вибору громадян. Одним із наслідків такого впливу влади є створення образу зовнішнього ворога. Створення такого образу владою за допомогою пропагандистської системи є шляхом для уникнення відповідальності за неправомірні дії посадовців.

Сучасні технології формування персонажу зовнішнього ворога в авторитарних режимах передбачають використання засобів і методів авторитарної пропаганди. Образ зовнішнього ворога формується через систематичне використання пропаганди в різних сферах культурного та інформаційного простору: у засобах масової інформації, кіно та анімації,

театральних постановках і виставах. Така пропаганда має всепроникний характер, інтегруючись у повсякденне життя та охоплюючи різні соціальні групи й вікові категорії населення. Внаслідок цього формується уніфікована картина зовнішньої загрози, яка слугує орієнтиром для оцінки політичних і соціальних явищ та підтримки домінуючих ідеологічних наративів. Подібний вплив забезпечує не лише емоційне залучення аудиторії, але й когнітивне конструювання сприйняття зовнішнього ворога як реально існуючої загрози, що, у свою чергу, сприяє мобілізації населення та консолідації громадських, політичних і економічних ресурсів у межах держави.

Розділ 2

Характеристики інформаційного протистояння між Україною та РФ

2.1. Специфіка комунікаційних технологій у сфері інформаційного протистояння.

Сучасні реалії життя свідчать про актуалізацію геополітичного протистояння. Нинішні міжнародні відносини розвиваються в умовах глобального інформаційного простору та культурно-ідеологічних експансій. Суб'єкти новітніх політичних процесів використовують цілеспрямовані і спеціальні інформаційні технології для досягнення поставлених цілей. З огляду на масштаби використання та особливості прийомів впливу цілком логічним видається ведення мови щодо інформаційно-комунікативної революції в політичній сфері.

У новій реальності діяльність неполітичних суб'єктів соціокультурних сфер несуть політичну складову. Новітній розвиток інформаційних технологій надає можливість змінювати традиційні політичні інститути завдяки формам та методам політичного впливу на внутрішньо і зовнішньодержавний соціальний та політичний простір. Взаємозалежність політики та медіа є сучасними реаліями і наслідками розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Формування сучасного інформаційного суспільства невіддільне від процесів політичної медіатизації. Сучасні процеси свідчать про трансформацію ролі та функцій медіа у суспільстві, зокрема щодо забезпечення реалізації основоположних принципів і свобод у демократичній державі. Медіа сьогодні виступають невід'ємним компонентом інформаційно-комунікативної системи політичної сфери, яка активно використовує інформаційні ресурси для впливу на громадську думку [59, с. 622].

За оцінкою І. Рибак, ключову роль у цьому процесі відіграють інформаційно-маніпулятивні технології. Як різновид політичних технологій, вони спрямовані на формування політичної свідомості та поведінки громадян із метою ефективного організування та управління комунікацією між політичними акторами та суспільством, одночасно виступаючи важливим чинником розвитку інформаційного суспільства [58, с. 568]. В умовах сучасного інформаційного середовища його значущість стає надзвичайно високою, оскільки для формування адекватної державної політики необхідне глибоке розуміння логіки та механізмів впливу медіа на політичну сферу. Актуальність цього завдання особливо підсилюється, коли інформація використовується як інструмент реалізації геополітичних цілей та стратегій держави та застосовується в якості одного із базових соціально-політичних майданчиків для обстоювання інтересів та запитів регіональних чи глобальних політичних суб'єктів на території іноземних держав.

Сьогодні ми можемо спостерігати підвищення уваги щодо вивчення проблеми інформаційного впливу, проведення різнопланових досліджень та зростаючий дослідників у даній сфері. Зокрема, М. Пілат [35] досліджує концептуальні засади здійснення інформаційних впливів на глобальному політичному рівні та підкреслює тісний зв'язок між інформаційним впливом і явищем інформаційної війни, яку він розглядає як родове поняття, що охоплює різноманітні форми стратегічного використання інформації. У свою чергу, А. Стадник [64] виділяє ключові аспекти сутності та наслідків інформаційної війни для масової свідомості та громадської думки, акцентуючи, що у руках ЗМІ інформація перетворюється на ефективний інструмент впливу — своєрідну «зброю», спрямовану на цілеспрямоване формування суспільної свідомості. Він підкреслює, що у кризових ситуаціях подання інформації часто орієнтоване на маніпуляцію громадською думкою, яка виступає зовнішнім

проявом колективної свідомості, та на створення когнітивних і емоційних орієнтирів, що визначають поведінку суспільства.

На шау думку, поєднання цих підходів дозволяє розглядати інформаційну війну не лише як інструмент стратегічного впливу на політичні процеси, але й як механізм системного переформатування суспільної свідомості, у межах якого інформаційні канали та медіа стають ключовими агентами формування і підтримки потрібних для влади наративів. Таким чином, інформаційний вплив і інформаційна війна виступають взаємопов'язаними феноменами, що визначають сучасні політичні та соціальні процеси на національному та глобальному рівнях.

Ю.Є. Максименко вказує, що розвиток інформаційних засобів та технологій спричиняє негативний ефект, оскільки відбувається значне зростання порушень порядку використання відомостей, а саме протизаконного збирання інформації, несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів, знищення чи пошкодження баз даних шляхом запуску вірусних програм, викрадення інформації з архівів, банків, бібліотек. Значних збитків завдається незаконним витоком інформації чи її протиправним копіюванням [28, с. 3].

Г. Сацук висловлює застереження, що деструктивний вплив інформаційних атак може змінювати мораль і світогляд не тільки окремої людини, а й посягати на переорієнтування в своїх інтересах всього суспільства чи значної її частини. Такими атаками нав'язуються чужі інтереси, здійснюється прихована агресивна дія на основні моральні цінності особи і суспільства, що через наявність агресивного контенту завдає шкоди інформаційному середовищу та національній безпеці [61].

В сучасних умовах війни в Україні культурна та ідеологічна агресія має широкий масштаб. Інформаційного впливу зазнає культурно-духовна складова, яка відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки,

оскільки вона визначає ціннісні орієнтири суспільства, формує його ідентичність та здатність протистояти інформаційним ідеологічним загрозам. Враховуючи це, цілком виправданим є включення до Доктрини інформаційної безпеки України положень, що передбачають: «розвиток і захист національної інформаційної інфраструктури», «збереження та примноження духовних, культурних і моральних цінностей українського народу», а також «формування медіа-культури суспільства та створення соціально відповідального медіа-середовища».

Вважаємо, що такий підхід не лише закріплює стратегічне значення культурно-духовної сфери у системі національної безпеки, але й забезпечує основу для протидії зовнішньому інформаційному впливу та пропаганді. Розвиток медіа-культури та соціально відповідального медіа-середовища створює умови для формування критичної свідомості громадян, підвищує стійкість суспільства до маніпуляцій і сприяє консолідації населення навколо загальнодержавних цінностей і національних інтересів.

Зважаючи на різнопланову закономірності процесів всесвітньої інформатизації та організації глобальних мереж, дана сфера має важливе значення. Зворотньою стороною зростання інтелектуального ресурсу, широкого його використання для розвитку людства та вдосконалення систем забезпечення умов і безпеки індивіда, суспільства, держави, є підвищення безпекових ризиків. Нинішні політичні процеси дедалі більше формуються під впливом інформаційних технологій, які виконують подвійний функціонал: з одного боку, вони слугують засобом комунікації між політичними акторами та суспільством, а з іншого — стають потужним інструментом конкуренції та політичного впливу. Особливо це проявляється у поширенні інформації, яка не може бути легально оприлюднена у традиційних друкованих або офіційних медіа. Завдяки таким технологіям можливо не лише формувати необхідні

наративи, але й впливати на політичну свідомість громадян, спрямовуючи їхні оцінки та поведінкові орієнтири у вигідному для певних політичних сил руслі. У контексті інформаційної війни чи політичної конкуренції це дозволяє створювати асиметричний інформаційний вплив, який здатний змінювати ставлення суспільства до подій, політичних лідерів та державних інститутів.

Сучасні інформаційні та політичні технології дозволяють значно збагатити можливості контролю масової свідомості та підвищити ефективність застосування маніпуляцій за для впливу на поведінку окремих прошарків населення чи великих соціальних груп. Такого роду технології впливають на формування у підсвідомості виборців чи політичних опонентів програм відповідного сприйняття сформованої інформації і прогнозованої діяльності як наслідку реакції на отримані настанови. Вдале управління інформаційно-комунікативними технологіями та сферами на які вони направлені, є ефективним засобом і провідним ресурсом політичної влади. Адже за допомогою цілеспрямованого використання політичної інформації можна досягнути максимальних результатів мізерними зусиллями.

Сучасне інформаційне суспільство радикально трансформує методи здійснення політичної влади, одночасно створюючи нові можливості для активної участі громадян у політичних процесах. Інформаційні технології забезпечують швидкий доступ до політичної інформації, підвищують прозорість діяльності державних інститутів і дозволяють громадянам ефективніше впливати на ухвалення рішень. У результаті формується нова якість політичної участі, що характеризується більшою інформованістю, оперативністю реакцій та здатністю до колективних дій у рамках демократичних або частково демократичних систем. Така трансформація вимагає від політичних структур адаптації до інформаційних викликів і врахування зростаючої ролі цифрових комунікацій у формуванні суспільної

думки. Виникають нові мережеві структури, завдяки яким забезпечується швидке залучення громадян до спільних процесів, вироблення і прийняття рішень на локальному, національному та на глобальному рівнях.

Технологічні здобутки у сфері передачі та накопичення інформації з одного боку звужуть можливості державного контролю поширення інформації, але з іншого зумовлюють виникнення нових викликів. Світова інтернет павутина та сучасні засоби комунікації створили умови для виникнення нового міжнародного громадянського суспільства, яке об'єднує людей згідно їх інтересів та вподобаннями не зважаючи на відстань та державні кордони. Окремі антидемократичні держави вдаються до крайніх засобів цілеспрямованого і тотального обмеження в інформаційній сфері.

Дані тенденції складають неабияку небезпеку, оскільки, конфронтаційний інструментарій країн значно збільшився саме за рахунок поширення маніпулятивної інформації. Інформація сьогодні – це сучасна і надзвичайно небезпечна зброя для ведення війни, адже впливає на всі сфери життя суспільства та держави. Ефективність інформаційного впливу зумовлюється вмінням використання інформації, а багатоаспектна її структура стимулює пошук нової сукупності тактичних та стратегічних інструментів інформаційно-комунікативного впливу. Важлива роль відводиться різноманітним соціальним мережам, через які необхідна інформація розповсюджується зі значною швидкістю.

Сучасне суспільство є свідками глобальних, національних регіональних процесів в яких розгортається боротьба за інформацію та контроль над інформаційними потоками та джерелами інформації, іншими словами, боротьба за владу. Адже сьогодні той хто володіє інформацією та інформаційними потоками - володіє реальною владою. Для цього створюються спеціалізовані структури. Зокрема, в росії давно вже створені так

звані «сили інформаційного впливу», які проводять інформаційні операції та ведуть контрпропаганду на всіх можливих інформаційних полях.

Швидкий розвиток і поширення сучасних інформаційних технологій суттєво трансформує процеси створення, збереження, обміну та поширення інформації, забезпечуючи масовий доступ до них для широких верств населення та окремих громадян. Водночас ці технології породжують нові соціальні та політичні виклики, зокрема явище, що отримало визначення як «новий тоталітаризм». У його межах індивід не лише перебуває під постійним спостереженням, але й підлягає контролю через глобальні інформаційні системи, які забезпечують масштабну маніпуляцію свідомістю та поведінкою громадян.

На наш погляд, такий феномен демонструє подвійний характер сучасних технологій: з одного боку, вони створюють безпрецедентні можливості для участі громадян у суспільному та політичному житті, а з іншого — відкривають шлях до централізованого контролю, маніпулювання настроями й переконаннями населення. Це робить сучасні комунікаційні технології ключовим інструментом як для демократизації інформаційного простору, так і для потенційного його інструментального використання у системах контролю та влади.

Новітні технології з більшою результативною спроможністю надають можливість збору та обробки великих об'ємів інформації, що в свою чергу впливає на максимальну персоналізацію змісту політичних звернень та більш точну адресацію до того сегменту електоральної маси і на яку справить найбільший ефект. Окрім суто політичних інтересів новітні технології використовуються і в інших сферах.

Сучасні інформаційно технології активно використовуються для відстоювання геополітичних інтересів. Ненасильницькі зміни політичних

режимів часто пов'язані саме з активними інформаційними впливами соціальних мереж та інших технологічних досягнень інформаційного суспільства. Новітні комунікаційні технології здатні стати потужним засобом культурно-ідеологічного впливу, що створює можливості для соціальної чи політичної дестабілізації регіонального чи національного масштабу і в результаті спричинити розкол у державі. Адже сучасні війни – це передусім війни інформаційні. Глобальна інформаційно-комунікативна система сьогодні являється інструментом активної діяльності різноманітних суб'єктів, в різнопланових процесах, а тому числі і політичних, що відбуваються у світі.

В даному аспекті незалежність, суверенітет, захист традиційних цінностей та культури, політичного простору держави набувають особливо важливого значення, потребують цілісної системи та різнопланових методів, які зможуть ефективно протидіяти деідеологізації і маргіналізації свідомості індивідів та суспільства загалом.

Сучасні інформаційні процеси та розвиток технологій суттєво трансформують соціальну, культурну та політичну сфери, створюючи нові виклики для національної безпеки. Процеси глобалізації та уніфікації культурних моделей, а також пропагування чужих поведінкових і соціальних практик можна розглядати як зовнішні загрози духовній, культурній та інформаційній безпеці держави. Засоби масової інформації, Інтернет і сучасні комунікаційні платформи дозволяють формувати позитивний образ іноземних держав та одночасно створювати негативне або деструктивне ставлення до власної країни. У цьому контексті інформація та інформаційні технології перетворюються на потужні важелі політичного впливу, здатні маніпулювати масовою свідомістю та поведінкою громадян.

На думку американського соціолога Е. Тоффлера, ефективність політичного розвитку та модернізації держави безпосередньо залежить від

здатності органів влади керувати політичною інформацією та комунікаційними потоками [68, с. 22]. Сучасні технології забезпечують масовий доступ громадян до інформації, що створює нову якість участі у політичних процесах, але одночасно відкриває можливості для централізованого контролю та маніпуляцій. Це явище, яке можна охарактеризувати як «новий тоталітаризм», полягає у тому, що індивід перебуває під постійним спостереженням та контролем через глобальні інформаційні системи, що використовуються для формування поведінкових і світоглядних орієнтирів населення.

В умовах інформаційного протистояння важливу роль відіграють спеціалізовані структури та сили інформаційного впливу, здатні реалізовувати тактичні та стратегічні операції у сфері масової комунікації. Вони спрямовані на формування необхідних наративів, консолідацію суспільних ресурсів та управління масовою свідомістю. Прикладом цього є діяльність США: директива президента PDD-68 від 30 січня 1999 р. започаткувала International Public Information Group (IPI) для професійного використання розвідувальної інформації; у 2003 р. було створено Управління глобальних комунікацій (УМГ) для протидії антиамериканським настроям; у 2005 р. Пентагон сформував групу для нейтралізації активності противника в Інтернеті та електронних мережах. Схожі процеси розвитку інформаційного протистояння реалізуються і в інших країнах, що свідчить про глобальний характер боротьби за контроль над інформаційними потоками та знаннями.

Таким чином, сучасне інформаційне суспільство змінює методологію політичної влади, створює умови для нових форм громадянської участі та одночасно відкриває потенціал для централізованого контролю і маніпуляції. В умовах глобалізації та інформаційної інтеграції державам необхідно розвивати власні медіа-структури, інформаційну культуру населення та

механізми протидії зовнішнім загрозам для забезпечення національної безпеки у духовній, культурній та інформаційній сферах.

Використання інформаційних технологій, здатність керувати поширенням інформації та інформаційними джерелами є одними з головних рушіїв сучасної політичної влади. В час інформаційного суспільства та його викликів, можливість створювати і поширювати політичну інформацію реалізуючи ефективні інформаційні впливи, поєднанувати дані процеси з формуванням спеціальних механізмів та інститутів, які цим цілеспрямовано та успішно займаються, вдосконалювати методи роботи в даному напрямі - все це в сукупності і визначає результативність державної внутрішньої та зовнішньої політики.

У західних країнах маючи на меті залучити молодих людей до активного політичного життя була сформований типовий стандарт формування механізмів громадянської участі через розвиток і експлуатацію цифрових комунікаційних мереж. Наприкінці 90-х років низка організацій почала активно створювати веб-сайти з метою залучення молоді до громадянської та політичної активності. Дослідження, проведене Американським університетом, зафіксувало близько трьохсот таких платформ. Частина з них використовувала інтерактивні можливості Інтернету, перетворюючись на ефективний інструмент політичної мобілізації. Онлайн-середовище сприяло розвитку віртуальної кооперації та забезпечило молоді досвід масового політично орієнтованого спілкування. У результаті використання сучасних комунікаційних технологій стало можливим не лише активізувати політичну участь молодого покоління, а й формувати інформаційне середовище, спрямоване на підвищення рівня громадянської активності, яке зможе протистояти загрозі культурної експансії в контексті виникнення глобального інформаційного простору.

Бачимо, що сучасні держави, які прагнуть забезпечити свою національну безпеку, мають шукати баланс між глобальним та національним, підлаштовуючи свої інститути та національні групи до нових реалій, а також забезпечувати власну легітимність не лише пропагуючи культурну гомогенність шляхом використання освіти, армії та інших традиційних інститутів, а також через створення нових структур, здатних ефективно управляти суспільством і державою, мінімізуючи ризики соціальних та політичних конфліктів.

Найбільш гостро ця проблема постає для України, яка, за концепцією американського філософа С. Гантінгтона, розташована на так званій лінії цивілізаційного розлому [7]. Конфлікти та протистояння, що посилюються внаслідок стрімкого розвитку транспортних і інформаційних комунікацій, особливо загострюються саме на таких «розломах». Для сучасної України важливим викликом є зростання потенціалу інформаційного впливу на діаспори та національні меншини з боку приймаючих держав або інших національних суб'єктів. Активність діаспоральних спільнот і їхні зв'язки з батьківщиною стають невід'ємною частиною соціального та політичного життя як країни проживання, так і країни походження. Родинні та етнічні групи здатні надавати підтримку тим, хто залишив рідну країну, так само як і мігранти підтримують родичів та друзів на батьківщині, що може проявлятися як у моральній, так і у матеріальній формі. Для оптимізації процесу передачі такої допомоги створюються спеціалізовані міжнародні соціальні мережі. Аналогічні процеси здатні породжувати соціальні та політичні конфлікти, яскравим прикладом цього є конфлікти між українськими мігрантами та українцями, які залишились в Україні під час війни на тему, хто з них демонструє сильніший патріотизм щодо України і чи вести війну до повного

знищення українського населення. Всі ці конфлікти, як правило, довгоотривалі та важкокеровані.

Ще одним прикладом практичного використання інформаційного впливу є концепція «м'якої сили», розроблена американським політологом Дж. Найєм. «М'яка сила» розглядається як форма політичного впливу, яка дозволяє досягати бажаних результатів через добровільну участь, симпатію та привабливість об'єкта впливу. За переконанням автора, ключові механізми «м'якої сили» реалізуються через мову та культуру, що забезпечує її вплив на міжнародні відносини, світову політику та комерційні зв'язки як прямо, так і опосередковано. Особливістю «м'якої сили» є її здатність залишатися відстороненою від очевидного актора впливу, що створює в об'єкта відчуття самостійного опанування інформацією та формування власних ціннісних орієнтирів і політичних пріоритетів [16, с. 7].

Таким чином, інформаційний вплив у рамках концепції «м'якої сили» набуває характеру делікатної маніпуляції, що дозволяє забезпечити виконання певних дій без застосування прямої сили або загрози її використання. Незважаючи на те, що ефекти такого впливу реалізуються відтерміновано, а конкретні результати часто важко передбачити, ресурси, необхідні для його здійснення, значно менші порівняно з традиційними методами. Досягнення бажаного результату відбувається через вплив на політичну еліту, інтелектуальні кола та широку громадськість, мобілізуючи їхні зусилля та колективні дії, тоді як сам акт впливу не передбачає значних жертв з боку держави, на яку він спрямований.

З розвитком можливостей Інтернету на сучасному етапі виникли два взаємопов'язані поняття – комп'ютеризована пропаганда та мережева пропаганда. Першу визначають як «використання алгоритмів, автоматизації та залучення операторів для цілеспрямованого поширення оманливої інформації

через соціальні медіа» (Woolley & Howard, 2019: 4). Мережева пропаганда, своєю чергою, розглядається як «способи, за допомогою яких структура медіа-екосистеми формує її сприйнятливість до розповсюдження маніпуляційної інформації та дезінформації» (Benkler et al., 2018: 24), де дезорієнтація стає ключовим ефектом. Хоча ці два поняття тісно пов'язані, вони підкреслюють різні аспекти: комп'ютеризована пропаганда фокусується на технічних інструментах, тоді як мережева пропаганда акцентує увагу на політичній економії та структурних умовах поширення інформації [9, с. 17].

Масштаби новітніх методів та засобів політичної комунікації свідчать про інформаційну революцію, ключовою ознакою якої є зміна неполітичних індивідів соціокультурних процесів у політичних суб'єктів з відповідною заміною їх функцій. Традиційні форми і методи впливу на державний і світовий соціальний та політичний простір змінюються. Формування та розвиток інформаційного суспільства значно розширило можливості та спектр використання інформаційних та маніпулятивних технологій. Сьогодні такі технології є потужним засобом внутрішньополітичної боротьби та зовнішніх інформаційних впливів. Разом із тим, розвиток систем обміну інформацією частково обмежив державну монополію у цій сфері та сприяв формуванню транснаціонального явища міжнародного громадянського суспільства, яке функціонує поза прямим контролем держави. Водночас новітні технології стали інструментом створення нових форм тоталітаризму, у яких індивід перебуває під майже повним наглядом і піддається впливу високоефективних механізмів контролю масової свідомості. У таких умовах з'являється можливість вирішувати геополітичні завдання більш гнучкими та непрямими методами за допомогою інформаційного впливу, що стимулює розвиток нових високотехнологічних та спеціалізованих підрозділів, у тому числі в структурі збройних сил.

2.2. Вплив пропаганди на український інформаційний простір та його наслідки.

Україна вперше зіткнулася з новою формою ведення гібридної війни у 2014 році. Незнання у цій галузі та слабка форма державного захисту саме в інформаційному протистоянні призвело до швидкого анексування Автономної Республіки Крим та розпалювання війни на сході України. Також потрібно зазначити й неспроможність за роки незалежності України створити власну українську культуру та ідеологію, розвивати державні засоби масової комунікації та інформації, що пов'язано із довгостроковим інформаційним впливом Росії на Україну за допомогою проросійських засобів масової комунікації на теренах держави, поширенням значної кількості російської періодики в Україні, котрі постійно пропагували РФ як могутню державу з впливовим лідером та видатною економікою. Потрібно зазначити, що найбільш активним інформаційний вплив був саме на Сході України та в Автономній Республіці Крим. Розповсюдження подібної пропаганди призвело до русифікації українського етносу, руйнації української ідентичності населення країни, що вдало застосовувалося Російською Федерацією. Україна стала так би мовити майданчиком для випробування пропагандистського впливу Кремля для подальшого його застосування для країн Заходу та США.

Інформаційне протистояння, спрямоване проти України розпочалася держаю-агресором задовго до відкритого військового конфлікту. Можна сказати, що ще з часу проголошення незалежності України, російські ЗМІ транслювали передачі, переповнені ідеологічними наративами російського неоімперіалізму. Росія активно маніпулювала і продовжує маніпулювати мовним та релігійним питаннями, пропагує міжетнічну ненависть, систематично переписує українську історію та проводить активну політику

dezінформації щодо подій в Україні. Дані тенденції носять загальнонаціональний характер. Унаслідок системної діяльності російської пропаганди було штучно сформовано уявлення про нібито існування проблеми дискримінації російськомовного населення в Україні, що відобразилося у відповідних меседжах про перебування при владі націоналістичних сил, які, за цими твердженнями, утискають російськомовних громадян.

Для поширення дезінформації та пропагандистських наративів на початку 2000-х років Російська Федерація активно використовувала інтернет-ресурси, публічні виступи, друковані засоби масової інформації та інші комунікаційні канали. Кількість і масштаб інформаційних операцій Росії проти України суттєво зросли після 2005 року, що було пов'язано, зокрема, зі створенням державного інформаційного холдингу «Russia Today». Матеріали, які поширювалися цим ресурсом, були спрямовані на дискредитацію не лише української держави, а й демократичного світу загалом, а також на формування негативного ставлення до країн Заходу через твердження про їхнє прагнення зруйнувати Росію шляхом нав'язування чужих цінностей. У 2010-х роках відповідні повідомлення дедалі частіше репрезентували російсько-українську кризу як протистояння між Росією та Західним світом, у межах якого Україна подавалася як об'єкт впливу Заходу, а сам Захід — як деструктивний чинник для світового порядку.

З огляду на реалії бачимо, що уміння в умовах гібридної, інформаційної, психологічної війни розпізнавати втілення пропаганди в інформаційному просторі сьогодні є важливою потребою людини, яка прагне до сприйняття істинної інформації та її правдивої оцінки. Сьогодні пересічних споживач інформаційного контенту має бути здатен зрозуміти не тільки зміст, але й мотиви та впливи тексту інформативного контенту.

Агресивна пропаганда в сучасних російських інтернет-ЗМІ – це сучасне знаряддя маніпуляції свідомістю людей, невидима інформаційно-психологічна зброя гібридної війни проти України, що використовує здатність мас-медіа управляти сприйняттям інформації, змінювати світогляд людини, масової аудиторії, впливати на емоції, почуття, розум, змушувати до певних учинків, дій.

У межах здійснення інформаційної агресії держава-агресор цілеспрямовано та системно застосовує різні типи пропагандистського впливу, зокрема «білу», «сіру» та «чорну» пропаганду, використовуючи їх як складові інструментарію інформаційної війни. Акторами чорної пропаганди виступають тролі, боти і хакери. Однією з цілей рф виступає переконання у тому, що об'єктивної істини не існує. З цією метою в інформаційному просторі: сіється плутанина та поширюються суперечливі наративи; поширюються видумані події та конспірологічні теорії; здійснюються провокації та теми, які розділяють спільноти; реалізуються персональні атаки на людину чи установу, антинаративи, які атакують інституції (анти-НАТО, анти-ЄС), країни (анти-Америка), цінності (проти мігрантів); піднімаються історичні дражливі теми (часто використовуються недоведені зв'язки з нацизмом).

Динаміка російської пропаганди зростає саме в соцмережах. Варто сказати, що держава-агресор активно закріплювалася в інформаційному просторі України починаючи з 2000 років. На території України довгий час діяли російські соціальні мережі, «Вконтакте» та «Однокласники», відбувалося закріплення проросійських електронних та традиційних засобів масової інформації. На провідні українські газети та телеканали запрошувались ведучі з Російської Федерації, відбувалося скуповування українських ЗМІ. Представники політичної та бізнес еліти активно залучались

до проросійського напрямку в політиці України. До початку подій на Майдані у 2013 році, Росія мала вплив не тільки на інформаційну складову нашої держави, але й на панівну її еліту. У 2014 році відбулася анексія Автономної Республіки Крим Російською Федерацією та розгортання бойових дій на сході України, було створено невизнані самопроголошені «республіки» Луганської «ЛНР» та Донецької «ДНР». Саме ці події ознаменували початок асиметричного конфлікту в якому інформаційна складова відіграє мега важливу роль. Еволюція інформаційно-комунікаційних технологій, активне використання світової мережі Інтернет дає змогу державі-агресору втручатись та захоплювати території іншої держави без застосування збройних сил. Основним об'єктом інформаційного впливу є свідомість людини та суспільство в цілому.

Інформаційний вплив сучасної росії переслідує різні цілі в залежності від адресата. Скажімо, для країн Заходу усі дії здійснюються для дискредитації дій правлячої влади України в очах західних партнерів, що призведе до неможливості виходу України в Європу та порушенню усіх зовнішньополітичних зв'язків. Всередині Росії інформаційно-психологічний вплив задається на свідомість російського громадянина та населення в цілому, здійснюється з метою дискредитації дій правлячої влади України, тим самим виправдовуючи дії Кремля.

В Україні за допомогою дезінформації відбувається змога продемонструвати українському населенню недоліки правлячої влади, тим самим, створивши соціальне напруження в країні та можливість виникнення нового перевороту. В реаліях сьогодення, як бачимо, це виявляється не важким завданням. Адже, по-перше, в останні роки користувачі почали проводити в соцмережах дуже багато часу, нові технології фундаментально змінили

способи передачі інформації і сприяли тому, що соцмережі дають всеосяжні і дешеві платформи для поширення інформації з необхідним набором інструментів для управління цим процесом. Крім того, при поширенні новин в соцмережах, увага акцентується не на самому джерелі інформації, а на її зміст і користувачі менше звертають уваги на те, хто опублікував її і наскільки вона достовірна. По-друге, представники української влади і та так званої «еліти» самі себе неодноразово дискредитують в умовах війни своєю невідповідною поведінкою або ж корупційною складовою. По-третє, особливістю соцмережевого контенту є виражена емоційність, яка спрямовується на отримання «лайків» та схвальних відгуків від користувачів. Цю специфіку легко можна використати для посилення певних повідомлень, для маніпуляцій і дезінформації.

На Заході основний інформаційний вплив Росія здійснює через російські ЗМІ, які активно цитують засоби масової інформації різних держав; через проросійські ЗМІ, які діють на територіях багатьох країн; інформаційне російське агентство «Sputnik» та телеканал RT (Russia Today).

За для того аби запобігти поширенню пропаганди, експерти рекомендують редакціям співпрацювати в області фактчекінга, визначити чітку редакційну політику, яка допоможе уникнути маніпуляцій з боку тих, хто намагається через медіа ретранслювати неправдиву інформацію, встановити сильні етичні стандарти і більше розповідати аудиторії про критичне ставлення до інформації, яку він споживають.

Окрім того, потрібно підвищувати сучасний інформаційно-культурний рівень споживача інформації. Пересічний споживач цілком довіряє інформації, яку розповсюджують ЗМІ (телебачення, інтернет-видання,

соціальні мережі) не особливо перевіряючи джерело розповсюдження інформації та її прихованого змісту і мети.

Проблема лежить в площині дуального характеру використання медіа простору, як складової інформаційної безпеки і в якості інформаційної зброї. На росії інформація передається дозовано та висвітлюється тільки з того боку, який вигідний для росії, а російське населення здебільшого перебуває в умовах дефіциту достовірної інформації і не здатне, а подекуди і немає бажання піддавати отриману інформацію критичному аналізу.

Держава-агресор дуже добре усвідомлює важливість інформаційного простору. Наприклад, в новостворених невизнаних республіках Луганській (ЛНР) та Донецькій (ДНР), або як вони ще себе називають «Новороссия», українські телевізійні вежі у 2014 році були захоплені, а частина вишок-ретрансляторів зруйновані. Таким чином, на цих територіях, ситуація подібна до Криму, інформаційний вплив здійснюється через російські ЗМК та інтернет-ЗМІ невизнаних республік: «Новости ДНР», інформаційне агентство «Новороссия», «Новостной фронт», «Украина.ru», - інтернет-ЗМІ «ДНР»; «ЛНР сьогодні», «Русская весна», - інтернет-ЗМІ «ЛНР».

На більшій території України вдалося зменшити інформаційну агресію з боку Росії завдяки запровадженню низки законів українською владою. З 2014 по 2017 роки поступово заборонялася трансляція російських телеканалів на теренах держави, відбувається реформування українських ЗМІ, також у 2017 році був прийнятий закон про заборону доступу до російських соціальних мереж: «Вконтакте», «Одноклассники». Таким чином, Російська Федерація здійснює основний інформаційний вплив на українське населення через американські соціальні мережі та онлайн-платформи: «Facebook», «Twitter», «Instagram», «YouTube».

Інформаційно-психологічний вплив РФ може здійснювати у кожній державі, в основному під психологічну обробку з боку Росії, потрапляють країни пострадянського російськомовного простору та російської діаспори. Адже основне прагнення Російської Федерації – відновити Радянський Союз. Інформаційне протистояння між Росією та Україною характеризується використанням пропаганди, дезінформації та поширенням чуток, котрі направлені на зруйнування української державності та водночас висвітлення себе як постраждалої країни. Як писав китайський стратег та генерал Сунь-Цзи у своїй книзі «Мистецтво війни», що війна ґрунтується на застосуванні обману як інструменту досягнення переваги. Тому майстерність полягає у створенні хибних уявлень: демонстрації слабкості за наявності сили, удаванні пасивності за умов активних дій, формуванні враження віддаленості при фактичній близькості та, навпаки, ілюзії наближеності за реальної дистанції [67].

Російська пропаганда завжди застосовується разом з цензурою, остання усуває альтернативні точки зору, а дезінформаційно-пропагандистська діяльність примушує мислити згідно інтересів та цілей представників влади. Ще одна характеристика російської пропаганди зводиться до того, що на відміну від звичної стратегії ідеологічного впливу, яка використовується задля переконання, РФ використовує її для приниження та дискредитації дій, як правлячої влади України, так й інших держав та міжнародних організацій. Різні методи пропаганди активно застосовуються Росією для деструктивного впливу на інформаційне середовище, що призводить до втрати довіри та створення страху, паніки чи апатії у об'єкта інформаційного впливу.

Ще однією рисою пропаганди держави-агресора є постійна спекуляція в обговоренні історичних питань, що є соціально чи політично чутливими в

окремих країнах і супроводжується системними спробами провокувати або ескалювати міжетнічні конфлікти на їхніх територіях.

З початком повномасштабного вторгнення російських військ в Україну спостерігається значне зростання дезінформаційних потоків, спрямованих на дезорієнтацію населення та створення психологічного тиску. Попри те, що основні пропагандистські наративи залишилися схожими на ті, що використовувалися у 2014 році, після 24 лютого 2022 року Росія застосовує ширший спектр методів та каналів впливу. До них належать поширення фейкових повідомлень, провокування панічних настроїв, загострення існуючих соціальних конфліктів, а також конструювання альтернативних або багатозначних інтерпретацій подій, що сприяє розмиванню українських наративів (наприклад, звинувачення України у вибуху на вокзалі Краматорська 8 квітня 2022 року). У відповідь Україна активізувала власні інформаційні потоки, працюючи як із внутрішньою, так і із зовнішньою аудиторією, для протидії російській пропаганді та зміцнення комунікаційних позицій [9, с. 7].

Для оцінки ефективності пропаганди існують практичні методики, які, однак, не завжди мають високий методологічний рівень. Одним із таких інструментів є метод SCAME, що використовується у військовій доктрині США та НАТО. Він передбачає аналіз п'яти ключових параметрів: достовірності джерела; змістовності аргументів та рівня відкритості чи прихованості повідомлення; сегментів аудиторії та таргетованих повідомлень; типів медіа та рівня довіри до них; а також ефектів повідомлення, незалежно від того, чи спрямоване воно на переконання, чи на стимулювання дії [9, с. 30].

Найбільш поширені прояви російської пропаганди та дезінформації в європейському інформаційному просторі з 2022 року спрямовані на формування у громадян переконання, що війна Росії проти України нібито є

відповіддю на провокації НАТО. Паралельно з конвенційною війною на території України Росія розпочала масштабну дезінформаційну кампанію в Європі, метою якої було виправдання агресії та перекладання відповідальності за її наслідки на країни-члени Північноатлантичного Альянсу [17].

Як наголошує керівник відділу стратегічних комунікацій Європейської служби зовнішніх дій Л. Гюльнер, у багатьох російських наративах свідомо перевертаються причинно-наслідкові зв'язки: «Мова завжди полягає в тому, щоб показати, наскільки насправді загрожує Україні, що вона перебуває під атакою, і що тому їй необхідно захищатися, роблячи війну не більш ніж стримуванням» [37]. Ефективність таких наративів підтверджується дослідженнями, зокрема Центру моніторингу, аналізу та стратегії в Німеччині, які показали, що 40% німців частково або повністю погоджуються з твердженням про нібито виправданість війни Росії як відповіді на дії НАТО [37].

Міжнародні експерти у сфері інформаційної безпеки також вказують на системність цих наративів. Корина Ребега (США) під час VI Київського безпекового форуму для молоді відзначила, що агресор активно просуває антизахідні меседжі, стверджуючи, що Захід прагне «поставити Росію на коліна», виправдовує агресію як «механізм самозахисту», а також використовує теми ЛГБТ, міграційної кризи та нібито колоніального статусу східноєвропейських країн для підризу соціальної солідарності [19, 32]. При цьому Росія позиціонує себе як «острів безпеки», де захищені традиційні цінності та християнські ідеали [32].

Емпіричні дослідження свідчать, що ефективність пропаганди залежить від сприятливих умов: схильності індивіда, його соціальних та особистих обставин, низької самооцінки, життєвих криз або внутрішніх конфліктів. Серед прийомів, які проявляють особливу ефективність, виділяють

використання стадного інстинкту, авторитетних джерел, чітких висновків і двосторонньої презентації аргументів. При цьому пропаганда діє сильніше на аудиторію, яка вже має певну відкритість до неї, і менш ефективна щодо ворожо налаштованих груп; її основний ефект полягає у зміцненні існуючих переконань і поляризації суспільства [9, с. 33]. Ці закономірності активно використовують пропагандисти для посилення суспільної розколотості та соціальної напруги.

Серед причин, чому російська агресія направлена на Україну виявилася вдалою, була неспроможність нашої держави утвердити свою незалежність. На сьогоднішній день Україна створює суспільного мовлення, систему іномовлення, реформує ЗМІ, відбуваються зміни й в українській медіа сфері. За останні роки рівень українського кінематографу значно виріс. Українські фільми почали посідати призові місця на міжнародних кінофестивалях. Половина фільмів українського виробництва висвітлюють про події на Сході України, зазначають агресію Російської Федерації. Таким чином, це дозволяє не тільки заявити про нашу державу на міжнародному рівні, але й донести до міжнародної спільноти про досвід України у протистоянні російській агресії.

Протидія російській пропаганді полягає в активному висвітленні фейкових повідомлень з боку Кремля, інформуванні суспільства про справжні реалії та розвитку критичного мислення у населення країни. Тому дії щодо захисту від російської інформаційної агресії мають застосовуватися не тільки з боку держави, але й від українських журналістів, громадських активістів та населення країни. В Україні було сформовано багато неурядових організацій, які направлені на протидію російській дезінформації з боку Кремля. Однією із них є «Stopfake» - це сайт, котрий відстежує пропаганду Кремля в усіх її проявах. Окрім російського впливу на Україну, даний сайт також висвітлює й

застосування російської пропаганди та дезінформації до країн ЄС та колишнього Радянського Союзу. Також можна зазначити «Euromaidan Press», «Informparalm», тощо.

Висновки до розділу 2

Згідно проведеного аналізу бачимо, що Росія активно використовує пропаганду, дезінформацію, поширення чуток та фейкові новини. Російська Федерація діє із трьома різними завданнями, мета яких полягає у знищенні України як незалежної держави. Для країн Заходу інформаційний вплив здійснюється задля перешкоджанню Україні до вступу у Європейський Союз та знищенню усіх зовнішньополітичних стосунків нашої держави з країнами ЄС. Для російського населення усі дії пропагандистського характеру застосовані задля виправдання дій Кремля (РФ позиціонує себе як потерпіла країна). Для українського населення негативний інформаційний вплив здійснюється задля дискредитації дій правлячої влади нашої країни. Основний російський вплив відбувається через соціальні мережі та російські ЗМК.

На сьогоднішній день найзручнішим місцем для розповсюдження фейкових новин є соціальні мережі. Це пов'язано з тим, що створювати новини у соціальній мережі може будь-яка особа, у якої є акаунт, для цього не потрібна спеціальна освіта чи можливості. В акаунтах зазначена персональна інформація щодо місця проживання, ім'я та прізвища, проте дана інформація може бути цілком вигаданою. Це може відіграти злий жарт зі звичайним користувачем, який, прочитавши повідомлення із фейкового акаунту, підпадає під інформаційно-психологічний вплив. У людини виникає психологічне напруження, занепокоєння щодо своїх близьких чи друзів, відбувається

потреба передати прочитану інформацію іншим для зняття психологічного стресу. Внаслідок чого, неправдиве повідомлення переймає на себе характеристику чуток, тобто має само поширювальний характер. У соціальних мережах це відбувається більш вдало і даний процес неможливо проконтролювати.

Протидія російській пропаганді та дезінформації полягає у постійному моніторингу українськими засобами масової інформації російських новинних повідомлень та відображенню їх для суспільства. Як ми бачимо, українські ЗМІ висвітлюють російські фейки, посиляючись на офіційні джерела та повністю висвітлюючи детальну та об'єктивну інформацію. Таким чином, дана технологія протидії підвищує обізнаність суспільства з приводу тієї чи іншої події, тим сам зменшуючи можливість маніпулювання свідомістю конкретної людини (чи населення загалом).

Для того, щоб запобігти поширенню пропаганди, експерти рекомендують редакціям активно співпрацювати в області фактчекінга, визначити чітку редакційну політику, яка допоможе уникнути маніпуляцій з боку тих, хто намагається через медіа ретранслювати неправдиву інформацію, встановити сильні етичні стандарти і більше розповідати аудиторії про критичне ставлення до інформації, яку він споживають.

Розділ 3.

Правові основи та практичний досвід забезпечення інформаційної безпеки.

3.1. Нормативно-правові основи інформаційно-безпекової сфери.

Базуючись на загальному розумінні змісту та ролі суб'єктно та об'єктного складу інформаційної безпеки існує необхідність охарактеризувати нормативно-правову основу даних правовідносин. Правовідносини у сфері інформаційної безпеки мають багаторівневу структуру адже включають не лише національні інструменти але і міжнародні нормативно-правові акти відповідно до ст. 9 Конституції України як частини національного законодавства [18]. Всі елементи цієї системи перебувають у тісному діалектичному зв'язку, забезпечуючи окремі рівні імперативності та поширюючи свій вплив згідно тієї компетенції, яка визначена нормативно-правовими актами різної юридичної сили.

Колектив науковців, серед яких Шевченко А.Є., Француз А.Й., Кудін С. В. зазначають, що концептуальне формування сучасної системи забезпечення інформаційної безпеки є складним процесом через її багатогранний характер і передбачає одночасну розробку теоретико-методологічних аспектів та нормативно-правового механізму, а також визначення основних напрямів, форм і методів впровадження відповідних інновацій [78].

Сучасні суспільно-політичні відносини потребують постійного оновлення національного законодавства у контексті національної безпеки та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів. Дані процеси зумовлюють системну діяльність з боку законотворців, уповноважених органів та наукової спільноти в контексті перегляду нормативних актів, які регулюють питання

формування стратегічних пріоритетів і їхнє впровадження щодо забезпечення інформаційної безпеки.

Досліджуючи роль міжнародного співробітництва в забезпеченні інформаційної безпеки, Є. А. Макаренко відзначає, що регіональна взаємодія у цій сфері зумовлює необхідність пошуку узгоджених рішень у рамках міжнародних організацій для ефективної протидії сучасним загрозам, включно з інформаційними та кіберзагрозами, інформаційним тероризмом і інформаційною злочинністю [27]. У сучасних умовах, коли технологічний прогрес та глобалізація створюють нові вразливості інформаційного простору, міжнародне співробітництво стає ключовим елементом у розробці спільних стандартів, нормативно-правових механізмів та оперативних процедур, що дозволяють країнам реагувати на комплексні загрози, мінімізувати ризики дезінформації та підвищувати стійкість критично важливих інформаційних систем. Таким чином, регіональна кооперація не лише зміцнює колективну безпеку, а й формує основу для системного управління кібер- та інформаційними ризиками на глобальному рівні.

Аналізуючи вплив ООН на сферу питань інформаційної безпеки у світовому масштабі, варто розпочати з Хартії про права людини, до якої входить Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права.

Загальна декларація прав людини [14] як фундаментальний міжнародно-правовий акт, закріплює систему правових засад, які визначають концептуальні напрями інформаційної безпеки в контексті прав та свобод людини. Положення статті 19 Загальної декларації прав людини отримала закріплення у статтях 33,34 конституції України.

Стаття 10 Конвенції про захист прав та основних свобод людини (Європейська конвенція з прав людини) 1950 року закріплюючи статтю 19 Загальної декларації визначає певні умови у цілях забезпечення національної безпеки, збереження територіальної цілісності та громадського порядку, попередження заворушень і злочинів, охорони здоров'я та моральних принципів, захисту репутації та прав інших осіб, запобігання розголошенню конфіденційної інформації, а також для підтримки авторитету та неупередженості суду [12].

Частина 2 статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року встановлює, що кожна особа має право отримувати та поширювати будь-яку інформацію та ідеї без обмежень державними кордонами, використовуючи усні, письмові, друковані, художні або інші форми вираження на власний розсуд. Частина 3 даної статті встановлює нормативно визначені обмеження стосовно неприпустимості зловживання у демократичному суспільстві окремими правами, такими як заборона поширення інформації на шкоду державній безпеці, здоров'ю чи моральності населення, громадського порядку, неприпустимості проявів неповаги до прав інших осіб чи завдання іншої шкоди їх репутації [31].

Сучасні реалії свідчать, що в результаті протиправного використання інформаційних ресурсів інформаційні технології набувають якостей зброї, яка використовується в кіберзлочинності, інформаційних війнах та інформаційному тероризмі.

Сьогодні інформаційно-психологічна війна вважається найефективнішим засобом досягнення і забезпечення розвиненими країнами власних цілей та інтересів. Інформаційна діяльність проводиться постійно, як у мирний, так і у воєнний час, і має безпосередній та всебічний вплив на всі критично важливі

сфери функціонування держави-супротивника. Вона спрямована на формування певних уявлень у суспільстві, моделювання поведінкових реакцій, посилення соціальної поляризації та ослаблення колективної здатності держави протидіяти зовнішнім загрозам. У цьому контексті інформаційний вплив розглядається як стратегічний інструмент, здатний одночасно підірвати довіру до інституцій, дестабілізувати політичні процеси та впливати на економічну і соціальну сферу держави, що робить його невід'ємною складовою сучасних конфліктів.

Статут ООН включає перелік принципів формування внутрішньої політики держави, які є обов'язковими у всіх сферах, в тому числі і в інформаційній. За змістом статей 1 і 2 держави-учасники беруть зобов'язання розробляти і реалізовувати заходи, спрямовані на подолання джерел загроз миру і безпеці, здійснювати профілактику і не допускати акти агресії, протидіяти зазіханню на конституційний устрій, визнані державні кордони, а також невтручання у внутрішні справи держави.

Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, яку було ратифіковано Законом України від 07.09.2005 р. № 2824-IV [53] обґрунтовує обов'язкові положення, які необхідно враховувати суверенним державам в якості стандартів розробки і реалізації заходів управлінської політики, спрямованої на забезпечення належного рівня інформаційної безпеки в площині правової рівноваги між повагою до прав людини і кримінальними провадженнями, які пов'язані з протиправним втручанням в інформаційну сферу та криміналізація діянь, які не внесені до переліку кримінально караних.

Стосовно національних нормативно-правових актів у сфері забезпечення національної безпеки, то першим таким документом після проголошення незалежності України став Закон України «Про інформацію»,

схвалений 02.10.1992 р. Закон визначав національні пріоритети для розвитку державної політики в інформаційній сфері: забезпечити громадянам доступ до інформації, формування національної системи інформаційних мереж, посилення матеріально-технічного, фінансового, організаційного, правового і наукового супроводу процесу становлення інформаційної сфери, створення умов для розвитку міжнародного співробітництва у галузі інформації при суворому забезпеченні захисту інформаційного суверенітету України [48].

Закон України «Про інформацію» був прийнятий ще до прийняття Конституції України і започаткував впровадження інших актів різної юридичної сили, які сприяли подальшому вдосконаленню сфери інформаційної безпеки. Закладені положення закону уточнювались та розкривались у інших законах України, а саме:

- Закон «Про медіа» спрямований на забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, а також на підтримку плюралізму думок і вільного поширення інформації. Він передбачає захист національних інтересів України та прав користувачів медіа-сервісів, регулювання діяльності у медіасфері відповідно до принципів прозорості, справедливості та неупередженості, стимулювання конкурентного середовища, рівноправності та незалежності медіа. Крім того, закон визначає правовий статус, порядок формування, діяльності та повноваження Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення [50].
- Закон «Про авторське право і суміжні права», створив правові поле для легітимної охорони особистих майнових та немайнових прав у сфері інтелектуальної власності, розробив захист авторських прав та суміжних

прав при використанні результатів інтелектуально-творчої діяльності [42].

- Закон «Про державну таємницю», регулює суспільні відносини, пов'язані з класифікацією інформації як державної таємниці, її засекречуванням та розсекречуванням, а також охороною матеріальних носіїв такої інформації, з метою забезпечення захисту національної безпеки України [44].
- Закон «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», регулює суспільні відносини, що виникають у процесі забезпечення захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах, і визначає правові засади охорони конфіденційних даних, безпечного функціонування критично важливих інформаційних інфраструктур та мінімізації ризиків інформаційних загроз. Його застосування забезпечує системний підхід до захисту інформаційного простору держави, формує механізми відповідальності та контролю за використанням інформаційних технологій, а також гарантує збалансованість між безпекою, правами громадян і розвитком сучасних інформаційних комунікацій [46].
- Закон «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста», визначає правові, економічні та організаційні засади державної підтримки медіа та соціального захисту журналістів. Як ключова складова законодавчої системи України щодо свободи слова та інформаційної діяльності, він не лише формалізує механізми підтримки медіа і гарантує соціальний захист працівників журналістики, а й посилює загальну систему правового регулювання в інформаційній сфері. Закон забезпечує комплексний підхід до розвитку

медіапростору, поєднуючи підтримку плюралізму думок і незалежності журналістів із гарантуванням доступу громадян до достовірної та оперативної інформації, створюючи основу для ефективного функціонування демократичного інформаційного середовища та протидії інформаційним загрозам. [43].

- «Про Концепцію Національної програми інформатизації», в даному акті подається характеристика актуального стану інформаційної сфери, окреслюються стратегічні напрямки, мета та правова основа інформаційних процесів, здійснюється прогноз очікуваних результатів від застосовуваних заходів [49].
- «Про Національну програму інформатизації», закон регулює правові відносини, що виникають у процесі реалізації Національної програми інформатизації, визначаючи правові засади впровадження сучасних інформаційних технологій, порядок використання інформаційних ресурсів та відповідальність за їх належне функціонування. Він забезпечує системний підхід до розвитку інформаційної інфраструктури держави, поєднуючи підтримку інновацій, захист інформаційної безпеки та регулювання відносин між державними органами, суб'єктами господарювання та громадянами, що сприяє ефективній інтеграції інформаційних технологій у суспільні процеси та підвищенню цифрової стійкості держави. [52].
- Закон «Про захист персональних даних» визначає правові механізми збору, обробки та охорони персональної інформації і спрямований на забезпечення основоположних прав і свобод людини, зокрема права на недоторканність приватного життя в умовах сучасної цифрової обробки даних. Він регламентує діяльність як у сфері автоматизованої обробки персональних даних, так і у випадках, коли така інформація зберігається

в картотеках або призначена для їх формування за допомогою неавтоматизованих засобів. Закон створює систему гарантій захисту інформаційних прав громадян, формує нормативні та організаційні засади безпечного поводження з персональними даними, а також сприяє побудові прозорого та відповідального середовища обробки даних у державному і приватному секторах. [47].

- Закон «Про доступ до публічної інформації» визначає правові механізми реалізації та забезпечення права кожної особи на отримання інформації, що перебуває у володінні органів влади та інших розпорядників публічної інформації, визначених законом, а також на інформацію суспільного значення. Він забезпечує прозорість та підзвітність державних інституцій, формує нормативні та організаційні засади доступу до інформації, сприяє вільному поширенню даних, що мають суспільний інтерес, та підтримує принципи демократичного управління, відкритості та участі громадян у прийнятті рішень. Закон є ключовим інструментом у побудові інформаційно відкритого середовища, яке гарантує баланс між правом громадян на інформацію та захистом державних інтересів [45].

21 червня 2018 року було ухвалено Закон України «Про національну безпеку України», яким визначено сутність та надано тлумачення ключових термінів, складових частин цілісного юридичного явища «національна безпека», окреслено основні напрямки утвердження та захисту конституційного правопорядку у сферах воєнної, державної безпеки, громадського порядку і громадської безпеки, оборонне планування, розроблено відповідні стратегії [51].

Таким чином, охарактеризувавши нормативне забезпечення процесів провадження державно-правової діяльності у сфері інформаційної безпеки, з урахуванням специфіки функціонування міжнародних інструментів у напрямку утвердження демократичних цінностей у всесвітньому масштабі, доцільно проаналізувати методи та засоби протистояння інформаційному впливу в Україні та досвід провідних демократичних країн у сфері інформаційної безпеки загалом та боротьби з пропаганди зокрема.

3.2. Методи та засоби протистояння інформаційному впливові РФ.

Сучасна інформаційна війна є цільовою боротьбою за свідомість і мислення людей, де основним інструментом виступає «зіткнення смислів і примноження невизначеності», що створює сприятливе середовище для маніпуляцій. Як зазначає Є. Кузіна, переформатування світогляду, яке вона описує як «дезорієнтацію людини, кардинальну зміну її оцінок та вподобань з корисливою метою», стає ключовим напрямом діяльності організаторів інформаційного впливу [20]. Цей процес передбачає не лише зміну індивідуальних переконань, а й формування колективних наративів, які здатні підірвати довіру до соціальних та державних інституцій, посилювати поляризацію в суспільстві та стимулювати прийняття рішень, вигідних стороні, що веде інформаційну операцію. Таким чином, сучасна інформаційна війна функціонує як стратегічний інструмент, здатний впливати на світогляд, поведінку та суспільну свідомість цілого населення.

У сучасному світі гібридна війна передбачає використання дезінформації та пропаганди в якості основоположних інструментів для досягнення військово-політичних цілей. В умовах зростаючої цифровізації

та глобалізації, інформаційний простір стає полем бою, де головною зброєю є фейкові новини, маніпулятивні відео та дезінформаційні кампанії. Ці загрози вимагають ретельного вивчення та розробки ефективних методів протидії.

Сьогодні ми можемо констатувати, що чинниками успішності російського інформаційного впливу на європейців, зокрема, є:

1) розвиток мультикультурності та плюралізму думок, що сприяло формуванню альтернативних (у т.ч. проросійських) поглядів на події та ситуації всередині ЄС та за його межами;

2) широкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційної інфраструктури, що дозволило використовувати налагоджені канали обміну інформацією для поширення інформаційного впливу Росії. Крім того, спостерігається явище інформаційного перевантаження, коли досить важко в потоці непотрібної інформації виокремити ті дані, які становлять певну цінність;

3) кризові явища всередині ЄС, які самі по собі є джерелом нестабільності, а також генерують зручні інформаційні приводи для проросійських медіа;

4) суперечливість глобальних політичних процесів та втрата чітких орієнтирів цивілізаційного розвитку [71].

Саме тому, інформаційна загроза з боку РФ об'єднує західних партнерів України в ефективному протистоянні. Сучасні реалії свідчать, що для світової спільноти важливим є об'єднання зусиль у протидії інформаційному тероризму з боку Росії, російській дезінформації та пропаганді на міжнародному рівні.

Україна відіграє значну роль у цьому процесі, адже сусідня держава випробовує на теренах нашої держави усі можливі форми інформаційного протистояння: пропаганду, фейкові новини, хакерські атаки, спеціальні інформаційні операції за участю онлайн-маніпуляційних мереж та ін. Кожну із цих дій, росія в тій чи іншій формі вже застосовує чи потенційно може застосувати, з огляду на агресивну зовнішню політику, яку проводить керівництво РФ, і в інших країнах також. Саме тому досвід України є край важливим для країн Європи та США. Час від часу на різноманітних міжнародних зустрічах, присвячених питанням інформаційної безпеки, актуалізується питання про те, чому світ досі активно не протидіє російській агресії та не виробив стратегії для попередження інформаційних атак росії. Для вирішення цих питань і подальшого створення спільного плану дій, має відбуватися активна співпраця усіх країн світу – їхнього суспільства, урядів, та неурядових організацій. Так як Росія загалом задає інформаційний вплив на свідомість суспільства, то потрібно більше неурядових організацій, які б викривали дезінформацію та сповіщали людство, в чому саме вона полягає. Адже сьогодні об'єктом негативного інформаційного впливу є не тільки Україна, але й увесь світ, тому є потреба у виробленні спільних кроків в інформаційному протистоянні. Основний спосіб вирішення розповсюдження дезінформації полягає у професійній діяльності журналістів, а саме дотримання ними журналістських стандартів та етики; постійне висвітлювання дезінформації журналістами і неурядовими організаціями та розвиток критичного мислення у суспільства.

Вплив дезінформації може бути руйнівним, як для окремих осіб, так і для націй. Пропаганда може підривати довіру до державних інститутів, посіяти хаос і паніку серед населення, впливати на державні процеси,

спровокувати соціальні заворушення. Наприклад, під час виборів у різних країнах зафіксовано випадки втручання з боку зовнішніх акторів, які поширювали неправдиву інформацію з метою маніпулювання громадською думкою [3]. Саме тому існує необхідність у розробці комплексних стратегій для боротьби з дезінформаційними загрозами.

Сьогодні саме Росія виступає в ролі держави-агресора. На сьогоднішній день наявність російського втручання в тому чи іншому ступені є у кожній країні-члені Європейського Союзу та НАТО. Ще у 2016 році Європарламент ухвалив резолюцію з протидії російській агресії. Яка має назву «Стратегічні комунікації ЄС як протидія пропаганді третіх сторін». Згідно з зазначеною резолюцією, основними джерелами через які Росія здійснює інформаційний вплив є «телеканал RT», агентство «Sputnik» та фонд «Русский мир». Російська пропаганда зазначається як складова гібридної війни, яка направлена задля створення ворожнечі між країнами ЄС, та послаблення діяльності Європейського Союзу. У березні 2015 року в рамках Європейської зовнішньополітичної служби була створена робоча служба зі стратегічних комунікацій «East StratCom Task Force». Діяльність служби спрямована: на прозоре висвітлення політики ЄС; розвиток медійного простору в країнах-членах ЄС та сприяння роботі ЗМІ; надання інформаційної підтримки делегаціям ЄС в Азербайджані, Вірменії, Білорусії, Грузії, Молдові та Україні. У рамках цієї робочої групи у свою чергу була створена інформаційна кампанія «ЄС проти дезінформації», мета якої полягає у реагуванні та аналізі російської пропаганди. Також для аналізу російської дезінформації був створений сайт у рамках кампанії «ЄС проти дезінформації». На даний сайт заносять усі прояви російської дезінформації та пропаганди, що дозволяє відстежувати її періодичність та допомагає створити засоби протидії

російській агресії. У грудні 2018 року Європейська комісія ухвалила «План дій щодо боротьби з дезінформацією» і збільшила бюджет на боротьбу з російською пропагандою.

У січні 2018 року Єврокомісією була створена «Експертна група», яка направлена на боротьбу з російською дезінформацією в Інтернеті. До складу зазначеної групи увійшли представники «Google», «Facebook», «Twitter» та представники медіа компаній. Основними завданнями «Експертної групи» є консультивання Європейської комісії з питань поширення дезінформації через соціальні мережі і ЗМІ, та створення шляхів подолання негативних наслідків, які можуть виникнути як на політичному рівні, так і на соціальному. Ще одним затвердженням про важливість протидії російській агресії на міжнародному рівні стало відкриття Європейського центру з протидії гібридним атакам Росії у вересні 2017 року. Штаб-квартира знаходиться у Гельсінках (Фінляндія). Зазначений центр був відкритий за участю 13 країн ЄС та НАТО (Фінляндія, США, Франція, Німеччина, Великобританія, Швеція, Норвегія, Іспанія, Польща, Естонія, Латвія, Литва та Чехія). Основне завдання Центру полягає у дослідженні дезінформації та кібератак, які націлені на підірив діяльності різних держав. Дані дослідження мають допомогти країнам активно протидіяти, перш за все, російському впливу.

Російські методи впливу різноманітні. Для кожної країни РФ знаходить свої слабкі місця. Це в котрий раз доводить, що інформаційна кампанія, яку веде Росія є продуманою та чіткою. Тому співпраця країн на міжнародному рівні має слугувати доповненням до основного розуміння як саме працює пропаганда Кремля. Але важливі дії щодо протидії російській агресії мають відбуватися всередині кожної держави окремо. На сьогоднішній день проблематика постає в тому, що рівень спротиву у різних країн не є

однаковим, а деякі держави на офіційному рівні взагалі не вважають, що Росія відіграє роль агресора. До більш м'якіших країн до агресії Кремля відноситься Кіпр та Греція. У зоні ризику перебувають Італія, Австрія, Португалія, Словенія, Угорщина, це пов'язано з тим, що вони не помічають негативних дій з боку Росії. Також не критикують російський інформаційний вплив Болгарія, Словаччина, Хорватія та Ірландія. До більш свідоміших в сенсі інформаційної пропаганди відноситься Іспанія, Франція, Німеччина, Румунія, Нідерланди, Чехія, Польща. Активно протидіють російському впливу країни Балтики, Швеція та Велика Британія.

Росія здійснює свій інформаційний вплив на країни Балтики таким самим чином, як і на Україну. Це пов'язано з тим, що РФ вважає ці території своїми. Тому активно проводиться інформаційна політика щодо утиску російськомовних громадян та інформаційний вплив ведеться через проросійські засоби масової комунікації. Таким чином Естонія, Латвія та Литва заборонили трансляцію усіх російських телеканалів на території держав. Також активніше контролюється діяльність проросійських засобів масової інформації та «Балтійського» телеканалу. Були зупинені усі міжнародні відносини з Російською Федерацією. Росія офіційно зазначається як «держава-агресор». Дані дії дозволили звести до мінімуму подальший інформаційний вплив Росії.

Французька Вища рада з аудіовізуальних засобів, яка захищає права та свободу особистості, у 2017 році зазначила, що починає проводити моніторинг російського телеканалу «RT» та агентства новин «Sputnik». Під час акцій протесту «жовті жилети», Франція знайшла близько 600 акаунтів у соціальній мережі «Твіттер», які розповсюджували негативні коментарі та провокували суспільство до подальшого протесту. За таким же сценарієм діє і російська

«фабрика тролів» Таким чином, у 2018 році Президент Франції прийняв два закони по боротьбі з фейковими новинами.

У Польщі у 2017 році була створена неурядова організація, яка направлена на боротьбу з російською пропагандою – «Центр аналізу пропаганди і дезінформації». Потрібно зазначити, що це перша і єдина організація, яка займається виявленням російської дезінформації у зазначеній країні. У Словаччині у липні 2018 року було ухвалено «Концепцію боротьби Словацької Республіки проти гібридних загроз».

Сьогоднішні реалії переконливо свідчать про необхідність розробки комплексних стратегій для боротьби з дезінформаційними загрозами. З вищевикреслених положень другого розділу, бачимо, що Одним із ключових інструментів боротьби з дезінформацією у сучасному інформаційному просторі стають технологічні рішення. Зокрема, впровадження штучного інтелекту дозволяє створювати системи, здатні автоматично виявляти фейкові новини та відстежувати поширення дезінформаційних матеріалів у режимі реального часу. Крім того, технологія блокчейн може застосовуватися для перевірки достовірності інформації, забезпечуючи прозорість джерел і унеможливаючи підробку даних. Сучасні соціальні платформи, такі як Facebook і Twitter, вже інтегрують алгоритми, які маркують недостовірні повідомлення, що сприяє орієнтації користувачів у потоці новин та зменшує ризик маніпуляцій.

Медіаграмотність сьогодні є однією із найважливіших сфер у протидії дезінформації. Мова йде не лише про інтеграцію освітніх програм реалізуються не лише у формальній освіті, а й шляхом проведення навчальних заходів, таких як тренінги та семінари, спрямованих на розвиток критичного мислення та здатності аналізувати інформаційні потоки. Як вже було

окреслено нами вище, питання медіаграмотності є ключовим у питаннях протидії дезінформації. Населення повинне навчатись критичному мисленню. Наприклад у Фінляндії, де високий рівень медіаграмотності серед населення є успішне протистояння дезінформаційним загрозам. В умовах гібридної війни держави здійснюють центральну функцію у побудові та утриманні безпечного інформаційного простору який є критично важливим для національної безпеки та стабільності суспільства. До їхніх інструментів належать створення законодавчих норм для контролю за розповсюдженням інформації та накладення обмежувальних заходів на медіа та онлайн-платформи, що сприяють поширенню фейкових матеріалів. Окрім цього, держави створюють спеціалізовані агентства та аналітичні центри, відповідальні за моніторинг, виявлення та протидію інформаційним загрозам, що дозволяє оперативно реагувати на нові виклики та зменшувати шкоду від маніпуляцій.

В Україні прикладом ефективною державної та громадської ініціативи стала платформа StopFake, яка системно ідентифікує та спростовує неправдиву інформацію, пов'язану з подіями в країні, і тим самим підвищує стійкість громадян до маніпуляцій і фейкових нарративів. Така практика демонструє, що синергія між законодавчими заходами, технологічними рішеннями та освітніми ініціативами є ключовою для формування інформаційної стійкості держави у умовах гібридних загроз.

В умовах гібридної війни держави відіграють ключову роль у захисті інформаційного простору. Зокрема, вони можуть встановлювати законодавчі норми, які регулюють поширення інформації, вводити санкції проти платформ, що сприяють поширенню фейкових новин, а також створювати спеціалізовані агентства, які займаються моніторингом та протидією інформаційним загрозам [21]. В Україні була створена

платформа StopFake, яка успішно ідентифікує та спростовує неправдиву інформацію, пов'язану з подіями в країні.

Як вже було зазначено, міжнародне співробітництво є важливим елементом у протидії дезінформаційним загрозам. З огляду на обмін досвідом, технологіями та інформацією між країнами, що дозволяє розробляти більш ефективні стратегії протидії та запроваджувати найкращі практики в умовах різноманітних регіональних викликів. Наприклад, в рамках співпраці НАТО було створено Центр стратегічних комунікацій, який займається аналізом та прогнозуванням інформаційних загроз, що дозволяє країнам-членам альянсу ефективніше реагувати на виклики гібридних воєн.

З огляду на загрози у соціальних мережах, про які велась мова у другому розділі магістерської роботи, сьогодні одним з перспективних напрямків боротьби з пропагандою і фейками є розробка програмного забезпечення для автоматичного моніторингу та аналізу соціальних мереж. Ці інструменти можуть не лише відстежувати поширення дезінформації, але й аналізувати поведінку користувачів, що дозволяє виявляти патерни та прогнозувати подальші дії дезінформаційних акторів.

Не можна ігнорувати також культурний та соціальний аспекти використовуючи методи і засоби боротьби з дезінформацією. Врахування особливостей національних традицій, менталітету та цінностей є ключовим у розробці ефективних стратегій протидії. Важливим аспектом є розуміння того, як різні соціальні групи сприймають та реагують на дезінформацію. Наприклад, молодь, яка активно користується соціальними мережами, може бути більш схильною до сприйняття фейкових новин, ніж старше покоління, яке віддає перевагу традиційним медіа. Врахування цих особливостей дозволяє розробляти таргетовані освітні програми, які

відповідають потребам різних груп, підвищуючи їхню обізнаність та критичне мислення.

Важливу роль у боротьбі з дезінформацією відіграють інститути громадянського суспільства. Активісти, журналісти та незалежні дослідники можуть швидко ідентифікувати фейкові новини, забезпечуючи тим самим їх оперативне спростування. В Україні функціонують численні платформи та організації, що займаються фактчекінгом та дослідженням дезінформаційних кампаній [21].

Сучасні соціальні медіа можуть бути інструментом для боротьби з дезінформацією, адже вони здатні забезпечити швидке розповсюдження правдивої інформації та спростування фейків. Наприклад, в Естонії було створено Центр медіаграмотності, який проводить регулярні тренінги для населення та навчає критично оцінювати інформацію. У Польщі уряд запровадив спеціальні програми для журналістів, які навчають їх виявляти фейкові новини та протидіяти дезінформаційним кампаніям [10]. В Литві діє спеціалізована група з протидії інформаційним атакам, що активно співпрацює з міжнародними партнерами, такими як НАТО, для моніторингу та аналізу інформаційних загроз. Це дозволяє країні бути більш підготовленою до потенційних загроз та оперативно реагувати на виклики. У Фінляндії проводяться широкомасштабні кампанії з підвищення обізнаності населення про дезінформацію, що включають інтерактивні навчальні модулі для учнів та семінари для дорослих учасників.

Інноваційні технології також відіграють ключову роль у виявленні та протидії дезінформації. Компанія IBM, зокрема, створила алгоритм Watson, який здійснює швидкий аналіз текстових матеріалів із метою оцінки їхньої

правдивості. Такий підхід значно підвищує ефективність боротьби з дезінформацією, дозволяючи оперативно реагувати на загрози [10].

Також варто зазначити, що технології віртуальної реальності та доповненої реальності можуть використовуватися для навчання населення, допомагаючи в інтерактивний спосіб розвивати критичне мислення та вміння розпізнавати фейкові новини. Наприклад, проект VR Fact Checker надає користувачам можливість взаємодіяти з інформаційним середовищем, вивчаючи різні аспекти верифікації інформації.

Важливим аспектом протидії дезінформації є розробка таргетованих стратегій, що враховують специфіку різних аудиторій. Наприклад, молодіжні групи можуть бути більш піддані впливу соціальних медіа, тому важливо створювати кампанії, які апелюють до їхніх інтересів та цінностей. Це може включати інтерактивні онлайн-ігри або відеоролики, які навчать розпізнавати дезінформацію в контексті повсякденного життя. Для старшого покоління, яке часто отримує інформацію з традиційних медіа, важливо проводити інформаційні кампанії через телебачення та радіо, акцентуючи увагу на важливості критичного сприйняття новин. Наприклад, у Великобританії була проведена успішна кампанія з підвищення обізнаності про дезінформацію серед пенсіонерів, яка включала лекції та інформаційні буклети, розповсюджені у місцевих громадах [1, с. 12].

3.3. Досвід провідних демократичних країн у боротьбі проти розповсюдження пропаганди.

Незважаючи на наявність різних інструментів, які можуть окреслювати процес формування інфопростору, переважна частина держав не готові до розширення пропагандистського впливу російської сторони в останню кількість років та застосування нею антидемократичних методів інформаційно-психологічної боротьби.

Ситуація набула особливого загострення у 2013 – 2014 рр., коли відбулось захоплення частини території України державою-агресором. Саме в цей період Росія мобілізувала всі наявні ресурси інформаційно-психологічного впливу та пропагандистські інструменти, поєднуючи їх із військовою кампанією, і проводила проти України масштабну інформаційну війну, використовуючи методи інформаційного терору як у власному, так і в українському та міжнародному медіа-просторі. У відповідь на ці агресивні дії у глобальному інформаційному середовищі західні країни розпочали пошук нових ефективних механізмів протидії російській пропаганді.

Сьогодні Україна продовжує вдосконалювати власні підходи та шукати ефективні засоби й методи протидії інформаційним атакам Росії, що робить особливо важливим вивчення та аналіз досвіду зарубіжних держав і міжнародних організацій у цій сфері для підвищення ефективності національної інформаційної безпеки.

Протидія пропаганді може реалізуватись у межах держав та міжнародних організацій. Але очевидним є те, що для успішності необхідне об'єднання зусиль міжнародної спільноти в даних процесах. У рамках Європейського Союзу було розроблено план протидії російській пропаганді, затверджений у червні 2015 року. Цей документ передбачає протидію дезінформаційним

кампаніям Росії через поширення «позитивної» інформації та підвищення популярності ЄС на пострадянському просторі. План також передбачає створення спеціалізованих комунікаційних інструментів за пріоритетними напрямками, які будуть у розпорядженні політичного керівництва ЄС, пресслужб, делегацій ЄС та держав-членів Союзу. Матеріали, що поширюватимуться російською та іншими місцевими мовами, мають на меті допомогти громадянам легко усвідомити, що політичні та економічні реформи, пропоновані Євросоюзом, поступово позитивно вплинуть на їхнє повсякденне життя [56].

Ще у 2014 році міжнародний відеосервіс YouTube заблокував акаунт державного пропагандистського телеканалу Russia Today через «обман, поширення спаму та неприпустимий вміст у відео». У відповідь Брюссель ініціював координацію дій для підтримки незалежних російськомовних медіа у країнах ЄС, країнах «Східного партнерства», а також незалежних ЗМІ в РФ.

Як наголосив Берт Кундерс, міністр закордонних справ Нідерландів, «на інформаційно-розважальні програми та пропаганду має бути відповідь. Ми не прагнемо сіяти власну пропаганду, але завдання полягає в тому, щоб сучасні російські ЗМІ мали можливість діяти незалежно». Для цього Польща виділила на проект один мільйон євро, Нідерланди – півтора мільйона євро, а решта країн повинні визначити обсяг власного фінансування. Серед медіаресурсів, які можуть отримати підтримку в рамках цього проекту, згадуються російський телеканал «Дождь» та білоруський «Белсат» [69].

У 2022 році Євросоюз заборонив трансляцію трьох російських телеканалів Під санкційні обмеження шостого антиросійського пакету від Євросоюзу потрапили канали Rossiya 24, TV center International та RTR Planeta.

Ці телекомпаній не зможуть мовити на території ЄС через кабельні мережі, супутник та інтернет [11].

Одним із ключових пріоритетів Європейського Союзу у протидії дезінформації в медіа-просторі є виявлення та спростування інформаційних маніпуляцій із-за кордону. У рамках цієї стратегії було створено спеціалізовану команду East Stratcom, яка підпорядковується стратегічній комунікаційній службі зовнішньополітичного відомства ЄС. До складу East Stratcom входять п'ятеро російськомовних фахівців із Чехії, Великої Британії, Данії, Латвії та Естонії, а очолює її Жиль Портман, який раніше працював у Європейській службі зовнішніх дій.

Основним завданням команди є моніторинг та аналіз інформації про ЄС у російських медіа, виявлення дезінформаційних матеріалів та, за потреби, їх корекція. Крім того, до обов'язків фахівців входить налагодження ефективних каналів комунікації, зокрема через регулярне оновлення матеріалів російською мовою про ЄС. Це включає ключові меседжі, статті, редакційні матеріали, інформаційні бюлетені та інфографіку, з акцентом на переваги Східного партнерства та підтримку незалежності мас-медіа [57].

Ще одним важливим напрямом протидії російській пропаганді в країнах ЄС є підготовка висококваліфікованих журналістів. У цьому контексті прикладом є проєкт «Тренінг із розслідувальної журналістики для запобігання російській комунікації в країнах Балтії», який передбачав навчання як початківців, так і досвідчених російськомовних журналістів. На реалізацію програми Сполучені Штати Америки виділили спеціальний грант у розмірі 500 тис. доларів. Тренінг тривав рік – до 30 листопада 2016 року – і охоплював усі балтійські держави. Як зазначалося на сайтах посольств США в Латвії, Литві та Естонії, «оскільки російська пропаганда і дезінформація поширюються швидкими темпами, медіа всіх трьох країн потребують навичок і інструментів протидії через факто-орієнтовану та переконливу журналістику» [66].

Водночас окремі країни самостійно реалізують програми боротьби з російською пропагандою. Так, у Фінляндії створено спеціальну робочу **групу**, до складу якої увійшли близько 100 представників різних міністерств і державних установ. Метою групи є формування єдиного уявлення про інформаційні операції проти Фінляндії. Для підготовки фахівців із протидії пропаганді залучають експертів із Фонду Рузвельта та Гарвардського університету. Серед завдань групи – освіта населення, проведення лекцій і демонстрація на прикладах з історії Фінляндії того, як можуть маніпулювати неправдивими відомостями або фотографіями.

Як підкреслив керівник урядової служби з комунікацій Маркку Мантіла, «головна мета інформаційної війни – вплив іноземної держави на громадян іншої країни, тому критично важливо запобігати поширенню неправдивої інформації та активно протидіяти їй» [73]. Він навів приклад, коли російські журналісти вибірково цитують фінських політиків, створюючи у споживачів ЗМІ Росії враження, ніби уряд Фінляндії та топ-політики вимагають відмови від санкцій проти Росії, що не відповідає дійсності і спрямовано на підірив єдності ЄС. Мантіла також підкреслив, що у російських медіа регулярно спотворюють висловлювання провідних фінських політиків, «і це не може бути випадковістю» [73].

Окрім того, російська пропаганда має дуже обмежений вплив у Фінляндії завдяки тому, що фінів із шкільного віку вчать критично мислити і аналізувати інформацію. Про це заявила посол України у Фінляндії Ольга Діброва під час інтерв'ю Укрінформу. Дипломатка зазначила, що у Фінляндії створили унікальну модель всеосяжної безпеки суспільства, в якій визначено місце та роль у підтримці стійкості та безпеки буквально кожного, починаючи від уряду і збройних сил та закінчуючи приватним сектором, громадами та окремими громадянами. Одним з елементів цієї системи є питання медіаграмотності. За словами експертів, у Фінляндії вплив російської пропаганди є обмеженим завдяки системному формуванню критичного мислення ще з шкільного віку. Фіни здатні оцінювати медіаресурси, порівнювати інформацію з різних джерел, аналізувати її та формувати власні висновки щодо того, що є достовірною інформацією, пропагандою чи фейком. Це свідчить про важливість освітніх і культурних механізмів у протидії дезінформації. [60].

Деякі держави вдаються до більш радикальних заходів протидії російській пропаганді, зокрема обмежують ретрансляцію російських

телеканалів або забороняють показ окремих програм, що можуть завдати шкоди національним інтересам. Так, литовський регулятор телерадіопростору неодноразово вводив тимчасові заборони на трансляцію російських каналів у країні. Зокрема, це сталося після показу одного з каналів документального фільму, у якому події 13 січня 1991 року, коли радянська влада здійснила спробу насильницького повалення законної влади Литви після проголошення незалежності, були подані спотворено. У фільмі стверджувалося, що напали не радянські війська, а самі литовці, а думки подавалися від імені так званих «експертів» [62].

У Великобританії регулятор медіа-простору Ofcom ухвалив закрити програму російського телеканалу RT *The Truthseeker* через поширення недостовірної та маніпулятивної інформації. Рішення було прийняте після звернення BBC, яке скаржилось на випуск програми, де мовник звинувачував BBC у постановці хімічної атаки в Сирії та зміні слів інтерв'юера. Крім того, Ofcom виявив, що один із випусків програми містив необ'єктивні твердження про ситуацію на сході України, подаючи інформацію у вигляді нібито «геноциду» та звинувачуючи український уряд у навмисних атаках на мирне населення та журналістів. Регулятор визнав ці матеріали незбалансованими та необ'єктивними, що призвело до скасування програми та видалення попередніх випусків із веб-сайту RT [4].

Прикладом використання Росією ботів у соціальних мережах для впливу на політичні настрої громадян інших держав є акаунт @TEN_GOP у Twitter. Цей акаунт був помітним «голосом» серед американських правих та мав понад 130 000 підписників, а деякі помічники тодішнього президента Трампа робили репости його записів під час передвиборчої кампанії. Після тимчасового призупинення діяльності акаунту у липні 2017 року в мережі навіть виникли

протести серед американських радикальних правих, незадоволених його закриттям. Проте вже в жовтні того ж року Twitter підтвердив, що акаунт був фейковим і керувався російським оператором, пов'язаним із так званою «фабрикою тролів» у Санкт-Петербурзі.

У деяких країнах протидія російській пропаганді передбачає запровадження фінансових санкцій. Так, у Литві з жовтня 2015 року набули чинності поправки до Закону про інформування суспільства, що дозволяють штрафувати ретрансляторів пропаганди війни, закликів до зміни конституційного ладу або посягання на суверенітет країни, незалежно від місця їх реєстрації. Максимальний штраф може досягати 3 % річного доходу. У пояснювальному листі до поправок зазначалося, що близько 15 % жителів Литви постійно дивляться російські телепрограми з пропагандою. Закон також передбачає річне припинення державних дотацій для медіа, які поширюють таку інформацію, а Комісія з радіо- та телемовлення отримала право вживати оперативних заходів проти таких мас-медіа [70].

Ще одним інструментом протидії російській пропаганді є застосування державами обмежувальних заходів не лише до медіа, а й до окремих журналістів. Так, Європейський Союз включив до «чорного списку» не лише медіа, які активно брали участь у пропагандистських кампаніях на підтримку анексії Криму та військової інтервенції РФ в Україні (зокрема «Газпром-медиа», телеканали «Россия», «Россия Сегодня», «Первый канал» та НТВ), а й окремих журналістів. Персоналізовані санкції ЄС поширюються, зокрема, на Дмитра Кисельова, Михайла Леонтьєва, Іраду Зейналову та Михайла Гусмана [13].

Водночас сучасні держави застосовують не лише обмежувальні засоби. Важливим елементом протидії ворожій пропаганді є розвиток суспільного

мовлення та посилення власних іншомовних медіаресурсів. У відповідь на інформаційні виклики безпекового характеру провідні країни вдосконалюють якість роботи державних радіо- і телестанцій, що здійснюють мовлення за кордоном, а також підтримують незалежні ЗМІ та громадянське суспільство. Усвідомлюючи масштаби пропагандистської загрози з боку Росії, багато провідних держав закладають у державні бюджети кошти на підтримку незалежних медіа, громадянського суспільства та інформаційно-пропагандистські ініціативи, спрямовані проти російської дезінформації.

Сьогодні боротьба з поширенням неправдивих новин ведеться не лише міжнародними організаціями та державами, а й не російськими соціальними мережами. Наприклад, Facebook запровадила механізм, який дозволяє користувачам позначати новинні повідомлення, що, на їхню думку, містять помилкову інформацію. Представники компанії вважають, що така функція сприятиме обмеженню поширення фейків. При цьому соцмережа не видаляє сумнівні повідомлення, а лише «береться їх до уваги», і повідомлення, що набере найбільшу кількість позначок, буде обмежено у поширенні у новинній стрічці [72].

У березні 2016 року тодішній президент США Барак Обама видав виконавче розпорядження № 13584, яким було створено Центр глобальної взаємодії Державного департаменту США. Спершу діяльність Центру зосереджувалася переважно на боротьбі з тероризмом, проте протягом наступних трьох років його повноваження було розширено. Наразі Центр відповідає за протидію іноземній пропаганді та дезінформації, що поширюється державними та недержавними акторами з метою підриву або впливу на політичну, безпекову та стабілізаційну ситуацію у США, їхніх

союзників та партнерських країнах. Центр глобальної взаємодії реалізує свою діяльність за п'ятьма основними напрямками:

- *Аналітика та дослідження*: фахівці Центру збирають і аналізують дані від іноземних державних та недержавних акторів для виявлення їхніх наративів, тактик і методів поширення шкідливої інформації за кордоном. Результати аналізу передаються зацікавленим департаментам, посольствам, міжвідомчим органам та міжнародним партнерам.

- *Міжнародні партнерства*: Центр бере участь у численних міжнародних коаліціях та створює партнерські мережі з національними урядами для координації дій щодо протидії дезінформації та підтримки цілісності глобального інформаційного простору.

- *Програми та кампанії*: спеціалізовані команди, які досліджують Росію, Китай, Іран та терористичні угруповання, реалізують спільно з міжнародними партнерами програми, спрямовані на підвищення соціальної та інституційної стійкості до іноземної пропаганди та дезінформації.

- *Викриття*: Центр координує публічне розкриття операцій зовнішнього інформаційного впливу, зокрема тих, що здійснюються через соціальні мережі.

- *Оцінка та технології*: фахівці Центру досліджують технологічні інструменти боротьби з дезінформацією та впроваджують сучасні рішення для підвищення ефективності протидії пропаганді.

Загалом, Центр глобальної взаємодії займається посиленням висвітленням і викриттям стратегій поширення російської пропаганди та дезінформації, частина матеріалів Центру доступна для ознайомлення й українською мовою.

Фронт-офіс і керівництво Центру глобальної взаємодії регулярно проводять зустрічі з представниками соціальних мереж, зазвичай раз на кілька місяців, іноді щоквартально. У межах Центру також створена “Команда залучення технологій” (Technology Engagement Team, ТЕТ), яка контактує з платформами ще частіше. Основна мета цих зустрічей полягає не у розгляді конкретного контенту з дезінформацією, а в обговоренні ефективних методів і технологій боротьби з поширенням неправдивої інформації у соціальних мережах [75].

Разом із державними структурами, протидія російській пропаганді здійснюється й окремими медіа та журналістами. Серед таких ініціатив виділяються український StopFake та американський проект To Inform Is to Influence, що активно спростовують кремлівські фейки.

Інноваційним прикладом у боротьбі з дезінформацією стали розслідування журналіста Саймона Островського для Vice News. Працюючи лише у складі двох осіб (журналіст і оператор), команда створювала короткі документальні відео без прикрас та експертних коментарів («селфі»-формат), що дозволяло залучити різні аудиторії, зокрема молодь, до перегляду складних та важливих подій [77].

Новим і ефективним механізмом протидії агресивній інформаційній кампанії РФ стало використання громадської журналістики та онлайн-трансляцій. У ситуації, коли російська пропаганда намагається показати лише «постановочні» події на свою користь, прямі трансляції з місця подій за допомогою інструментів на кшталт Stream-TV дозволяють спростовувати провокаційні заяви, а в окремих випадках – попереджати провокації з боку озброєних осіб.

Можна зробити висновок щодо того, як протидіяти пропагандистським впливам Росії. Для цього потрібно розуміти, з чим ми маємо справу. Експерти Центру дослідження Росії зазначають три засадничі чинники [76].

Перший — чітко уявляти аудиторію та рівні впливу (російська пропагандистська машина спрямована на три рівні: (1) внутрішньоросійський, (2) український та (3) зовнішній). На підставі цього доцільними можуть бути превентивні дії не тільки з боку України.

Другий — які смисли (месиджі) застосовуються і культивуються в межах конкретної аудиторії. Ранжування дозволить визначити, з представниками яких груп варто працювати, щоб повернути їх у правильне русло.

Третій — якими інструментами користується російська пропагандистська машина для їх поширення [76].

Мова йде не тільки про блокування та закриття, але й про професійне протиставлення пропагандистським гаслам правдивої інформації.

На озброєнні у російської пропаганди сьогодні не тільки застарілі методи та засоби, в хід ідуть й новітні розробки, саме тому процес протидії значно ускладнюється. Після втрати ефективності використання сфальсифікованих інформаційних посилів та картинок, розпочалися пошуки нової стратегії інформаційних впливів.

Ефективність російської пропаганди як усередині країни, так і за кордоном пояснюється тим фактом, що свої спеціальні операції пропагандисти узгоджують та спирають на новітні соціально-психологічні дослідження і методи ведення та суттєві інформаційно-технічні ресурси впливу (теле- і радіоканали, друковані видання, спроможності мережі Інтернет, корумповані політики, бізнесмени чи журналісти). Повсякчасно відбувається розширення

меж охоплення та аудиторії. Це все поєднується досить високим рівнем фінансування тощо [76].

Висновки до розділу 3

Базовим аспектом у сфері протидії інформаційним загрозам в умовах інформаційної боротьби з РФ на державному рівні є розроблення нормативно-правової бази в сфері засад державної політики у інформаційній боротьбі, які б визначали взаємодію спеціалістів з органами самоврядування, державними та недержавними установами, громадськими та політичними організаціями, правоохоронними органами, засобами масової інформації тощо.

У контексті глобалізації та вільного обігу інформації надзвичайно важливим стає комплексне оцінювання загроз національній безпеці в інформаційній сфері. Це включає систематичний аналіз існуючих ризиків та визначення ефективних засобів, методів і інструментів протидії, які забезпечують адекватну реакцію на потенційні загрози, що виникають у процесі використання інформаційних ресурсів та функціонуванням системи захисту інформаційних ресурсів. Тому ефективна управлінська діяльність в даному контексті буде розглядатись крізь призму ефективності управління технічними системами, впливу на соціальні процеси всередині держави та міжнародні глобалізаційні тенденції.

Вбачається необхідним впровадження нових методів і засобів інформаційної боротьби, що характеризуються безперервністю та цілеспрямованістю інформаційних заходів, які проводяться з метою недопущення утворення у цільовій аудиторії інформаційного вакууму, який використовує противник. Важливою складовою є оперативне реагування на неправдиву, упереджену інформацію стосовно стану справ на лінії зіткнення з

противником і в інших випадках компрометації діяльності вищого воєнно-політичного керівництва держави України на міжнародній арені.

Перелік напрямів удосконалення інформаційної безпеки, в тому числі в сфері протидії пропаганді, необхідно розширити завданнями протидії джерелам зовнішніх інформаційних загроз незалежно від їх характеру, обов'язковою складовою даних процесів має бути виховання населення у дусі високої моральності та особистої відповідальності, а також втілення в життя позитивного іноземного досвіду у цій сфері. Загалом, підвищення рівня медіаграмотності населення виступає критично важливим фактором у зниженні вразливості суспільства до інформаційних маніпуляцій та атак. Досвід України у протидії дезінформації, здобутий у контексті російської агресії, демонструє практичну ефективність комплексних заходів і може бути використаний як модель для розробки національних та міжнародних стратегій забезпечення інформаційної безпеки.

Дієва боротьба з інформаційними загрозами вимагає комплексного підходу, міжнародної співпраці та впровадження інноваційних методів. Співпраця з міжнародними партнерами, такими як ЄС та НАТО, дозволить Україні використовувати новітні технології та підходи, розроблені на глобальному рівні.

Успішна протидія дезінформації дозволить зміцнити національну безпеку та соціальну стабільність, що є критично важливим у сучасних умовах.

ВИСНОВКИ

Реалії сучасного життя свідчать, що свідомість і поведінка людей зазнає інформаційних впливів, тому зацікавленість політичною пропагандою підвищується. Базовою характеристикою авторитарної політичної пропаганди є прихована маніпулятивність, здатність пропаганди маскуватись у формі інформативності. Об'єкти пропаганди, як правило, таку маніпулятивність не помічають і сприймають її як об'єктивну інформацію та розваги.

По при достатню кількість наукових праць, присвячених питанням національної та інформаційної безпеки України, можемо констатувати недостатність комплексних та системних наукових досліджень інструментів і підходів протистояння російській інформаційній агресії. До 2014 року українська наукова спільнота приділяла недостатньо уваги проблематиці інформаційної безпеки, але достатня джерельна база дослідження і застосовані методами дослідження дають можливість вирішення поставлених завдань та системного вивчення в теоретико-концептуальній площині.

Сучасні технології створили умови для протистояння держав у інформаційному середовищі, яке сьогодні є одним із найважливіших чинників розвитку людства забезпечили передумови для взаємодії та протидії держав у інформаційній сфері, що нині відіграє важливу роль у розвитку цивілізації та ілюструє потреби та особливості сучасних цивілізаційних процесів, пов'язаних із результатами та складнощами, що стосуються держави, суспільства та людини. Інформаційні війни, інформаційна агресія та терор, інформаційна зброя, дезінформація є основними загрозами інформаційній безпеці у нинішній час.

Інформаційні війни, інформаційна агресія та терор, використання інформаційної зброї та дезінформації сьогодні є ключовими загрозами для

інформаційної безпеки. Новітні технології та методи ведення інформаційних війн мають високий потенціал для маніпулювання свідомістю та суспільними настроями. Саме тому забезпечення інформаційної безпеки виступає стратегічним завданням держави, адже національна безпека тісно пов'язана з інформаційною. Інформаційна безпека охоплює філософські, соціальні, культурні, політичні та економічні аспекти, оскільки як наявність, так і відсутність інформації, її конструктивне або неконструктивне використання можуть призводити до як позитивних, так і негативних наслідків для держави, суспільства та окремої особи.

Основними методами інформаційної агресії проти України є: пропаганда, маніпуляція, дезінформація, спотворення громадської думки, психологічні впливи, інформаційна дезорганізація, кібератаки. Засоби та методи російської інформаційної пропаганди відрізняються різноманітністю і застосовуються залежно від поставлених завдань. Традиційні інструменти інформаційного впливу охоплюють засоби масової комунікації, діяльність інтернет-тролів та автоматизованих акаунтів (ботів), текстові, аудіовізуальні та графічні матеріали, меми, а також окремі політичні, громадські та релігійні групи, що використовуються для формування та модифікації суспільної свідомості.

Можна виділити наступні базові методи в інформаційному протистоянні з Росією: 1. підтримка урядів європейських країн у протистоянні інформаційному впливу через надання фінансових та правових засобів та інструментів; 2. прозорість на перевірку онлайн-новин; 3. відокремлення пропагандистських матеріалів від новинної інформації; 4. постійний обмін досвідом урядовими та неурядовими організаціями, фахівцями медіа-індустрії у протистоянні російській інформаційній агресії, як всередині країні так й на міжнародному рівні.

Основним об'єктом інформаційного впливу завжди виступає людська свідомість, тому в умовах пропагандистських впливів та критичне мислення для сучасної людини є мага важливим. Існує потреба у затвердженні освітніх програм з медіаосвіти, як у школах, так й у вищих навчальних закладах. Потрібно проводити соціологічні опитування з важливих питань, що дозволить робити правильні аналізи та думати на одному рівні з громадою. Окрім того необхідно висвітлювати досвід своєї країни в інформаційному протистоянні та відображати це на культурному рівні (видавати книги, публікації, робити фільми). Подібна тактика допоможе в подальшому не маніпулювати історією своєї держави з боку третьої сторони.

Західні країни вдаються до протидії російській інформаційній агресії різними шляхами, зокрема: відключенням телевізійних каналів, інтернет сервісів, створенням ефективного ефірного мовлення на противагу фейковому, додатковим фінансуванням таких заходів. В Україні для активної протидії пропаганди з Росії необхідним є розроблення відповідної нормативно-правової бази, створення єдиного міжвідомчого органу, який здійснюватиме керівництво та координацію заходів інформаційної боротьби, створення патріотичних ресурсів, об'єднання ЗМІ навколо національної ідеї з метою розвитку інформаційної політики держави. Особливо це актуально в умовах відкритої збройної агресії проти нашої держави.

Запровадження санкцій проти інформаційних ресурсів, які транслюють російську пропаганду, зменшують можливості впливу російських пропагандистів на європейську аудиторію. Важливим є наступне вдосконалення механізмів реалізації зазначених заходів, посилення моніторингу, підвищення поінформованості населення та розвитку його медіаграмотних навичок щодо виявлення маніпулятивного контенту в медіапросторі, удосконалення нормативно-правової бази в контексті щодо

джерел медіаресурсів та суб'єктів їх фінансування, розміщення серверів, що дозволить відслідковувати канали, через які поширюється проросійська пропаганда.

Ефективна протидія дезінформації в межах ЄС потребує подальшої підтримки незалежних медіаресурсів і розвитку міждержавної взаємодії, зокрема у сфері обміну аналітичними даними щодо кіберзагроз та інформаційних атак. Швидше та ефективніше реагування соцмереж на поширення дезінформації, а також блокування підозрілих акаунтів сприятиме швидкій нейтралізації пропагандистських кампаній. Застосування контрнарративів, що спираються на достовірну та верифіковану інформацію, дає змогу суттєво зменшити вплив російської пропаганди, підтримати демократичні цінності та захистити суспільство від впливу ворожої пропаганди.

Список використаних джерел

1. Андрієнко С. Іващенко С. Стратегії боротьби з дезінформацією та пропагандою в контексті гібридної війни. Том 334 № 5 (2024): *Вісник Хмельницького національного університету*. Т. 223 № 5 2024. С. 9-13
2. Боднарчук О.В. Відображення у дискурсі ЗМІ пропагандистських кампаній//*POLITICAL SCIENCE*.- 2013. - № 12. - С. 49-53.
3. 3. Бондаренко С. Ю. Негативні наслідки та шляхи протидії дезінформації в соціальних мережах як масовому негативному явищу. *Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук*: 2023.
4. Британський регулятор наказав закрити програму «Правдолюбець» російського каналу RT за брехню. URL: <http://www.telekritika.ua/svit/2015-09-21/111428>.
5. Васильєва Н. В. Пропаганда як складова інформаційнокомунікативної політики і загроза національній безпеці. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. №. 2. С. 34-41.
6. Волянський В.В. Залежність моделей медіаполітики від політичного режиму // *Наукові праці. Політологія*. 2012 . В. 170. С.19-22
7. Гантінгтон С. Зіткнення цивілізацій? // *Поліс*. 1994. № 1. С. 33. URL: <https://anthologyforthelazy.webnode.com.ua/1/samuel-gantington-zitknennya-tsivilizatsij/>
8. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення//*Вісник НАДУ*. 2015. № 1. С. 136-141.
9. Горбик Р., Дуцик Д., Шалайський С. Ефективність протидії російській дезінформації в Україні в умовах повномасштабної війни. Аналітичний звіт. *ГО «Український інститут медіа та комунікації»*, 2023. 66 с.

10. Екстраполяція стратегій ЄС для розвитку медіаграмотності студентів у вищій освіті України. URL: <https://jm.snau.edu.ua/euselena/>.
11. Євросоюз заборонив трансляцію трьох російських телеканалів. 2022. <https://glavcom.ua/world/observe/jevrosoyuz-zaboroniv-translyaciyu-troh-rosiyskih-telekanaliv-849668.html>
12. Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
13. ЄС склав новий «чорний список» громадян Росії – майже все вище політичне керівництво країни // URL: http://www.newsru.ua/world/09apr2014/spisok_es.html.
14. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015
15. Zdoroveha V. Syl'a i bezsylvlia slova (Power and powerlessness of the word). Dzerkalo Tyzhnia. 2002, no.34. Regime of access: <http://www.dt.ua/3000/3050/35979/>.
16. Joseph S. Nye. Jn. Soft Power: The Means To Success In World Politics. Public Affairs. 2005. P. 208
17. Ключковська Я. Чи виграла Україна війну наративів? Детектор медіа, 19 квітня 2022. URL: <https://detector.media/infospace/article/198464/2022-04-19-chy-vygrala-ukraina-viynu-naratyviv/>
18. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
19. Момот Н.М. Є. Маланюк про культуру як ментальну ознаку розрізнення народів / Н. М. Момот // Міждисциплінарні дослідження науки XXI століття: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції молодих учених та студентів (2 грудня 2024 р.). - Київ:

Університет "КРОК", 2024. - С. 78-81
<https://dspace.krok.edu.ua/handle/krok/5287>

20. Кравчук М. Політична пропаганда як засіб становлення і трансформації політичних режимів. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси, Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.- 2006.
21. Крупський І. Пропагандистсько-маніпуляційна діяльність російського телебачення як чинник розпалювання міждержавної ворожнечі. *Теле- та радіожурналістика*. 2015 р. № 14. С. 179-187.
22. Кузіна Є. Психологічні механізми інформаційного впливу на особистість дорослої людини. *Психологічні перспективи*. 2022. Вип. 40. С. 75–86.
23. Лабенко О. В., Шакур Н. В., Заїка Т. П. (2023). Критичне мислення та медіаграмотність у цифрову епоху: виклики та можливості для української освіти. *Перспективи та інновації науки*. 12(30). 331-345. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12\(30\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12(30))
24. Lasswell H. D. Propaganda technique in the world war. London: K. Paul, Trench, Trubner & co., ltd., New York: A. A. Knopf. 233 p.
25. Левченко Л.О. Технології формування образу зовнішнього ворога у демократичних та недемократичних режимах. *Наукові праці. Політологія*. 2016. Випуск 261. С. 74-78.
26. Лизанчук В. Просвітницька і маніпулятивна пропаганда в умовах нинішньої російсько-української війни. *Теле- та радіожурналістика*. 2018. Вип. 17. С. 22-51.
27. Ліллекер Д. Політична комунікація. Ключові концепти: Пер. з англ. Х: Гуманітарний центр. 2010. 300 с.

28. Литва зупиняє ретрансляцію Rep TV, висунула ультиматум РТР та НТВ
URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/01/7/7029422/>.
29. Макаренко Є.А. Міжнародне співробітництво у сфері інформаційної безпеки: регіональний контекст. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Випуск 102 (частина 1). С. 51-62
30. Максименко Ю.Є. Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки України: дис. ... канд. Юрид.наук: 12.00.01: теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень. Київ, 2007. 236с.
31. Маркова М.В., Марков А.Р. Інформаційно-психологічна війна проти населення України як сучасна реальність: стан проблеми і шляхи подолання наслідків. *Інтегровані комунікації*. 2016. №2. С. 73-85
32. Mickle Sproul. Channels of propaganda, Bloomington, IN: Eric/Edinfo Press, 1994
33. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_042
34. Офіційний сайт Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2171061-rol-zmi-u-podolanni-rozkolu-suspilstva.html>.
35. Павлов Д. М. Громадська думка як об'єкт політичної пропаганди. *Грані*. 2013. № 12. С. 54-60.
36. Пархоменко С. Як Україні перемогти в інформаційній війні. *Українська Правда*. К., 2014. URL: http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/08/1/7033646/view_print/.
37. Пілат М. Є. Інформаційні впливи та інформаційні війни: сутність понять та їхній взаємозв'язок в інформаційну епоху. *Вісник Львів. ун-ту. Серія: «Міжнародні відносини»*. 2013. Вип. 32. С. 185–190.
38. Полтораки В.А. Соціологія суспільної думки. К.: Центр «Соціополіс». 2012. 264 с.

- 39.Польська К. Дослідження: Росія — головний поширювач дезінформації в ЄС. Deutsche Welle, 15 травня 2024. URL: <https://www.dw.com/uk/doslidzenna-rosia-golovnij-posiruvac-dezinformacii-v-es/a-69091173>
- 40.Порядок проведення робіт із створення комплексної системи захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційній системі. Державний університет інформаційнокомунікаційних технологій. Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій. URL: <https://duikt.edu.ua/ua/lib/1/category/919/view/1057>
- 41.Почепцов Г. Г. Інформаційні війни: тенденції та шляхи розвитку. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/6479/2012-08-12-informatsiynivinyu-tendentsii-ta-shlyakhy-rozvytku/>
- 42.Почепцов Г.Г. Розпізнавання пропаганди і мови ненависті аспознавание пропаганды и языка ненависти URL: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/raspoznavanje_propagandy_i_yazyka_nenavisti/.
- 43.Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія». 2015. 497 с.
- 44.Про авторське право та суміжні права. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2023, № 57, ст.166
- 45.Про доступ до публічної інформації. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011, № 32, ст. 314
- 46.Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1994, № 31, ст.286
- 47.Про захист персональних даних. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2010, № 34, ст. 481

48. Про інформацію. Закон України №2657-ХІІ від 02.10. 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-12>
49. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 50, ст. 302.
50. Про державну таємницю. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 1994, № 16, ст.93
51. Про Концепцію Національної програми інформатизації. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1998, № 27-28, ст.182
52. Про медіа. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2023, №№ 47-50, ст.120
53. Про національну безпеку України. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018, № 31, ст.241
54. Про Національну програму інформатизації. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2023, № 51, ст.127.
55. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність. Закон України від 07.09. 2005 р. № 2824-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006р. №5. Ст. 71.
56. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України № 47/2017 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
57. Резолюція 110 (II) Генеральної Асамблеї ООН «Заходи, що повинні вживатися проти пропаганди та розпалювачів нової війни» від 03.11.1947 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_274
58. Rettman A. EU drafts plan on Russia's media 'misuse' / Andrew Rettman // *Euobserver.com*. 2015. URL: <https://euobserver.com/foreign/129247>.

59. Rettman A. EU hiring 'myth-busters' on Russian propaganda / Andrew Rettman // Euobserver.com. 2015. URL: <https://euobserver.com/foreign/128352>.
60. Рибак І. В. Інформаційно-комунікативні виміри сучасного політичного маніпулювання. *Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки*. Вип. 57. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. С. 565–572.
61. Рибак І. В. Медіатизація політики як ключовий вектор трансформації легітимаційних та делегітимаційних практик в Україні. *Гілея: наук. вісн. : зб. наук. пр. / голов. ред. В. М. Вашкевич*. Київ : ВІР УАН, 2011. Вип. 49. С. 620–628.
62. Російська пропаганда має дуже обмежений вплив у Фінляндії. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3836658-rosijska-propaganda-u-finlandii-mae-duze-obmezenij-vpliv-posol-ukraini.html>
63. Сацук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки. *Бізнес і безпека*. 2014 №1. С. 46-50.
64. Соколовська Н. Як Грузія та Литва звільнилися від впливу російської пропаганди URL: <http://www.dw.com/uk/як-грузія-та-литвазвільнилися-від-впливу-російської-пропаганди/a-17828009>.
- 63
65. Соціологія політики: Енцикл. словник / авт.-упоряд.: В.А. Полтораєк, О.В. Петров, А.В. Толстоухов. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2009. 442 с.
66. Стадник А. Г. Інформаційна війна як комунікативна технологія впливу на масову свідомість та громадську думку. *Грані. Соціологія*. 2016. № 1. С. 111–115.

67. Стадник А.Г. Використання пропаганди в процесі інформаційних війн: її сутність, механізми і технології впливу на громадську думку. *Соціологія*, 2017. № 5. С. 10-15.
68. США виділять 500 000 доларів на проект з протидії пропаганді РФ. Media Sapiens. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/ssha_vidilit_500_000_dolariv_na_proekt_z_protidii_propagandi_rf/rbc.ua
69. Сунь-цзи С89 Мистецтв війн / Сунь-цзи; переклад Григорі Латника, К.: *Арій*, 2014. 128 с.
70. Тофлер, Э. Метаморфози влади. Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century, 1990. 2004. 672 с.
71. У Варшаві 35 країн домовилися боротися з російською пропагандою // Укрінформ. 2015. URL: http://www.ukrinform.ua/rubricabroad/1883076u_varshavi_35_kraiin_domovilisya_borotisy_a_z_rosiyskoju_propagandoyu_2094170.html.
72. У Литві ЗМІ за пропаганду війни каратимуть штрафами // Media Sapiens. 2015. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/law/u_litvi_zmi_za_propagandu_viyuni_karatimut_shtrafami/.
73. Уразливість інформаційної політики ЄС щодо впливу російської пропаганди. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/urazlivist-informaciynoi-politiki-es-schodo-vplivu-rosiyskoi>
74. Facebook буде боротися з поширенням неправдивих новин // URL: <http://www.ednist.info/news/6691>.

- 75.Фінляндія створила групу з протидії російській пропаганді URL:
<http://ua.korrespondent.net/>.
- 76.Фомін І. Вплив російської пропаганди та дезінформації на формування громадської думки в країнах ЄС. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2024. Випуск 56, с. 325–331 С. 330
- 77.Центр демократії та верховенства права. Боротьба з дезінформацією у соцмережах: погляд зі Сполучених Штатів. 2024. URL:
<https://cedem.org.ua/analytics/borotba-dezinformatsiya-usa/>
- 78.Чабала О. Глобальний фронт//*Український журнал*. 2017. №7. С. 11-15.
- 79.Швадчак Н. Репортер Vice News Саймон Островський про те, як він довів присутність російських військових в Україні за допомогою селфі. URL:
<http://www.telekritika.ua/media-osvita/2015-12-21/112809>.
- 80.Шевченко А.Є., Француз А.Й., Кудін С.В. Методологічні засади нормативно-правового забезпечення інформаційної безпеки. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. Випуск 2 (11). С. 48-55.